

MARIJA GIMBUTIENĖ
...iš laiškų ir prisiminimų

Kaip Jeanas François Champollionas prieš pusantro amžiaus, iššifravęs Rozetės akmenį, išaiškino hieroglifų reikšmę ir surado raktą didžiajam Egipto religijos lobynui, apimančiam laikotarpį nuo 3200 m. pr. Kr. iki Ptolomėjų epochos, taip Marija Gimbutienė savo puikiai klasifikuotu beveik 2000 simbolinių radinių rinkiniu iš ankstyviausių Europos neolito gyvenviečių ir vaizdinga medžiagos interpretacija (7000–3000 m. pr. Kr.) ne tik parengė fundamentalų iliustruotą aiškinamąjį žodyną, bet ir pasinaudojo juo kaip raktu šios niekaip kitaip nedokumentuotos epochos mitologijai atverti, o remdamasi susikurta ženklų interpretacija atskleidė universalią Deivės – Motinos Kūrėjos prigimtį ir pagrindines religijos linijas bei temas.

Joseph Campbell

Žmonija visiškai prarastų orientyrus, jei neatsirastų žmonių, turinčių ypatingą dvasinę įžvalgą, kylančią iš dvasinės sutelkties, vedančią į atverti. Marijos Gimbutienės įžvalga yra begalinė. Aiškiaregės žvilgsniu ji yra perskrodusi ne tik tebeegzistuojančias, bet ir giliai po žeme nuėjusias civilizacijas. [...]

Marija Gimbutienė yra žvelgusi į tūkstančių metų senumo kapus. Į tai, kas užginta. Tai tas pats, kaip žvelgti į anapus. Dvasios įžvalga ir fantastiškas darbštumas, kuris taip pat nėra laisvai pasirenkamas. Jam tik laisvai ir džiaugsmingai paklūstama. Iki paskutinės dienos, valandos, iki paskutinės valios – per mirtį suvisam sugrįžti namo.

Viktorija Daujotytė

Tai, ką Heinrichas Schliemannas padarė Trojai, o Arthuras Evansas – Kretai, Marija Gimbutienė padarė neolito erai, iškeldama į paviršių stulbinamai gausius lobynus ir atskleisdama civilizaciją, kurią ji pavadino Senąja Europa.

Anne Baring, Jules Cashford

MARIJA GIMBUTIENĖ

...iš laiškų ir prisiminimų

ŽALTUVYKSLĖ

UDK 39(=882.73):929Gimbutienė
Gi216

Leidinyi išleistas
Lietuvos Tūkstantmečio minėjimo direkcijai parėmus

Knygą parėmė ELENA NAMIKAS (Kanada)

Paiškinimus ir pastabas parengė Kornelija Jankauskaitė

© Živilė Gimbutaitė, Kornelija
Jankauskaitė, sudarymas, 2005

ISBN 9986-06-088-5

TURINYS

PRATARMĖ	<i>Kornelija Jankauskaitė</i>	11
ĮVADAS	<i>Živilė Gimbutaitė</i>	15
	Marija Gimbutienė tarp žmonių	17
	Marija Gimbutienė – romantikė	19
I. ŠEIMA		23
VILNIUJE GIMĖ DUKRYTĖ MARYTĖ	<i>Veronika Janulaitytė-Alseikienė</i>	25
LIETUVOS DVASIOS DEIVĖ	<i>Vytautas Alseika</i>	33
VYTAUTO ALSEIKOS INTERVIU SU DONNA READ		42
ATOSTOGŲ KELIONĖS, VILNIUS	<i>Jurgis Gimbutas</i>	46
	Vilnius	49
MANO SUŽADĖTINĖ MARYTĖ	<i>Jurgis Gimbutas</i>	50
	1938 metai	52
	1939 metai	56
	1940 metai	62
	1941 metai	68

MARYTĖS LAIŠKAI JURGIUI	69
PASITRAUKIMAS 1944 METAIS <i>Jurgis Gimbutas</i>	120
AUSTRIJOJE, VOKIETIJOJE <i>Jurgis Gimbutas</i>	129
Vienoje 1944 rudenį	129
Insbruke 1944/45 žiemą	132
1945 metai	134
Vokietijoje, Urnau kaime 1945 vasarą	137
Tiubingene nuo 1945 rudens	140
1946 metai – dar vis Tiubingene	144
1948 metai	146
1949 metai	150
Paskutiniai Europoje	150
IŠ MARIJOS GIMBUTINIENĖS UŽRAŠŲ 1945 04 25 VOKIETIJOJE, URNAU KAIME, KREIS ÜBERLINGEN, WÜRTTEMBERG: 1941–1945 METŲ KARO PRISIMINIMAI	152
PRADŽIA BOSTONE <i>Jurgis Gimbutas</i>	156
Dorčesterio bute 1949–1953 metais	159
1950 metai	159
1952 metai	160
1953 metai	165
Savo namuose Vakarų Roksbaryje	165
1953–1963 metais	165
1955 metai	167
1956 metai	167
1957 metai	170
1958 metai – dešimtieji Amerikoje	171
1959 metai	173

1960 metai	174
1961 metai	176
1962 metai	180
1964 metai	186
MŪSŲ MAMA PRIKLAUSĖ PASAULIUI <i>Rasa Gimbutaitė</i>	189
MARIJOS NAMAI <i>Ingė Lukšaitė</i>	203
MŪSŲ GENTIES PRAMOTĖ <i>Julija Ikamaitė</i>	212
II. IŠ GIMNAZIJOS IR STUDIJŲ METŲ	217
PASAULIS JOS NEUŽMIRŠTA IR DABAR <i>Rimutė Jablonskytė-Rimantienė</i>	219
VAINIKAS DRAUGYSTEI <i>Regina Volkaitė-Kulikauskienė</i>	224
MARIJA ALSEIKAITĖ-GIMBUTIENĖ MANO ATMINTYJE <i>Hypatija Yčaitė-Petkienė</i>	230
III. KALIFORNIJOS LOS ANDŽELO UNIVERSITETE	235
NELAUKTAI PALAIMINGAS KATALIZATORIUS <i>Jaan Puhvel</i>	237
PRISIMENANT MARIJĄ <i>Jules F. Levin</i>	239
MARIJA GIMBUTIENĖ SAVO ARCHEOLOGIJOS PASAULYJE <i>Ernestine Elster</i>	242
Kasinėjimai: Obre, Sitagruose, Anzoje, Achilėjone, Skalorijos urve	243
Įnašas ir įvertinimas	248
Įvertinimas	255
MARIJA GIMBUTIENĖ – TAI GYVAS PROTAS <i>Liucija Baškauskaitė</i>	260
Jos šviesa traukė kitus	261
Išskirtinės mokslininkės savybės	263
Žmonijos „šventumo“ paieškos	264
Veikia jos knygų dvasinis laukas	265
AKADEMINIS VARIKLIS <i>Elena Bradūnaitė-Aglinskienė</i>	268

MOKSLININKĖS, BENDRAŽYGĖS, BIČIULĖS ATMINIMUI	<i>Nikolajus Merpertas</i>	273
MANO SUSITIKIMAI SU NUOSTABIU ŽMOGUMI IR DIDELE MOKSLININKE	<i>Anatolijus Martynovas</i>	277
MARIJA – SANTARIETĖ	<i>Vytautas Vepštas</i>	285
JOS MALONI, ŽMOGIŠKA ŠILUMA	<i>Remigijus Šilbajoris</i>	290
GALVOJU APIE TUOS, KURIŲ NEBĖRA	<i>Tomas Venclova</i>	292
ŽYMIĄJĄ ARCHEOLOGĘ MARIJĄ GIMBUTIENĘ PRISIMENANT	<i>Aušra Marija Sluckaitė-Jurašienė</i>	301
TU PAGIRTA TARP MOTERŲ	<i>Lidija Šimkutė</i>	311
IŠKILI PAPRASTUMU	<i>Alė Rūta-Arbienė</i>	318
TOKIĄ AŠ TAVE MATAU	<i>Vincas Trumpa</i>	320
ŽMONIJOS DARNUMO BESIILGINČIOJI	<i>Pranas Visvydas</i>	323
 IV. DRAUGAI, BIČIULIAI, KOLEGOS		329
MARIJA GIMBUTIENĖ – BALTŲ, INDOEUROPIEČIŲ IR SENOSIOS EUROPOS TYRINĖTOJA	<i>Adomas Butrimas</i>	331
BALTIŠKIEJI MARIJOS GIMBUTIENĖS TYRINĖJIMAI – GYVYBĖS VERSMĖ	<i>Jonas Trinkūnas</i>	342
DIEVIŠKOJI MARIJOS GIMBUTIENĖS GLOBA	<i>Eglė Plioplienė</i>	349
MŪSŲ PAŽINTIS ATSISPINDI MANO DARBUOSE	<i>Algimantas Švažas</i>	353
DIEVŲ IR DEIVIŲ SUGRĮŽIMAS	<i>Algis Uždavinys</i>	361
PAGERBKIME TĄ DIDŽIĄ MOTERĮ	<i>Gintautas Česnys</i>	364
ŽVELGIANTI Į ŽEMĘ IŠ AUKŠTAI	<i>Vytautas Urbanavičius</i>	367
JOS ŠYPSENOJE DIDŽIULĖ JĖGA	<i>Vladas Vildžiūnas</i>	369
VEIKIA MARIJOS GIMBUTIENĖS DVASIA	<i>Marija Ladigaitė-Vildžiūnienė</i>	373
NEPAPRASTA ASMENYBĖ	<i>Vytautas Ciplijauskas</i>	376
MARIJA PARODOJE „ŽIEDAI TARP ŽIEDŲ“	<i>Rimantas Dichavičius</i>	380

VIENINTELIS, NEPAKARTOJAMAS... <i>Marytė Kontrimaitė</i>	383
GINTARINIAI RYŠIAI SU MARIJA GIMBUTIENE <i>Nijolė Stunskaitė-Vilkė</i>	386
PADĖKA DIDŽIAJAI PRAMOTEI MARIJAI <i>Nicole Christine</i>	392
FILMAVIMO AKIMIRKOS <i>Algirdas Tarvydas</i>	394
GAIDA, TEBESKAMBANTI IKI ŠIOL <i>Kornelija Jankauskaitė</i>	399
Topangoje – lyg Deivės lopšyje	399
Nemigo naktys	404
Vertino poeziją, dailę ir gerą vyną	405
Susibūrimai prie stalo	407
Saulei kylant ir besileidžiant	410
Išskirtinis dėmesys profesorės idėjoms	413
Mokslininkui laisvė – svarbiausia	415
Dykuma	417
Turėti ir neturėti	425
Gydėsi tradicinės ir netradicinės medicinos būdais	426
Lietuvos dovana Amerikai ir pasauliui Lietuvai žengiant į Nepriklausomybę	429
Negaliu būti silpna	431
Santa Anos vėjas	434
Padėkos diena	435
Į Saulę	439
PRISIMENANT IŠKILIAUSIĄ LIETUVOS MOTERĮ <i>Vidmantė Jasukaitytė</i>	444
MARIJA GIMBUTIENĖ TEBELAUKIA SAVO TYRINĖTOJŲ <i>Leonidas Donskis</i>	444
 KAI KURIE ATSIMINIMUOSE MINIMI ASMENYS	 459
 RODYKLĖ	 461

Man Gimbutienės knyga apie baltus
Užmigusiam po galva tu padėk.
Ten renkas mirę mūsų žemių kalbos
Ir prūsų vėlės šnekas su žvaigždėm...

Vytautas Skripka

PRATARMĖ

Kornelija Jankauskaitė

Vieniems ši knyga tai – galimybė pratęsti pokalbį su neeiline mokslininke, išskirtiniu žmogum ir asmenybe – archeologe MARIJA GIMBUTIENE, kurios dvasia buvo tokia pat didžiulė kaip ir Jos talentas, o Jos parašytos knygos, pasakyti žodžiai tapo įkvėpimo, gyvybinių galių atsivėrimo šaltiniu; kitiems, pirmąkart susiduriantiems su Jos vardu, tebus tai vartai į Jos vaiskų, kūrybišką, drąsios minties, išskirtinio originalumo pasaulį; šių eilučių autorėi tai – dar ir proga pareikšti meilę bei padėką Marijai Gimbutienei ir Kūrėjui, leidusiam susitikti su Ja ir bendrauti vieno laiko drobėje.

Knygos sumanymas bei idėja kilo Marijos dukrai Živilei Gimbutaitei; ji parašė šios knygos įvadą, rinko prisiminimų medžiagą JAV, su ja aptarėme knygos struktūrą, kiekvieno straipsnio tikslingumą. Ji maloniai leido naudotis Gimbutų šeimos archyvu bei skelbti šiam leidiniui pateiktus dokumentus. Stengėmės kaupti specialiai šiai

knygai parašytus prisiminimus, taip pat ir anksčiau spaudoje jau skelbtus straipsnius. Dėkoju Živilei Gimbutaitei už kūrybingą bendrą triušą.

Knygoje publikuojami 27 Marijos laišakai (1937–1942) Jurgiui Gimbutui. Tai tik labai nedidelė Marijos laiškų dalis iš visų esamų, rašytų jam, taip pat kitiems artimiesiems, draugams, bičiuliams. M. Gimbutienės korespondencija sudaro išskirtinę viso literatūrinio Jos palikimo dalį, kuri ateityje turėtų sulaukti tinkamo dėmesio ir publikavimo. Šiam leidiniui atrinkti laišakai yra tarytumei besiformuojančios mokslininkės sielos metraštis, praplečiantis Jos asmenybės suvokimo ribas, atskleidžiantis Jos vidinį „aš“. Iš laiškų tarsi sugrįžta praėjęs laikas – taip vaizdžiai viskas juose Marijos ranka aprašyta, Jos širdimi sušildyta.

Spausdinamų prisiminimų ir laiškų kalba autentiška, taisytas tik vienas kitas vartosenos, rašybos ir skyry-

bos dalykas. Pagal galimybes suvienodinta tikrinių vardų ir vietovardžių rašyba. Paaiškinimai ir pastabos, spausdinami puslapio apačioje su žvaigždute (*); straipsnių autorių pastabos sunumeruotos numeriais ir spausdinamos straipsnio pabaigoje.

Telkiant autorius šiai knygai, malonios staigmenos rikiavosi viena po kitos; žmones iš kito pasaulio krašto sutinki Lietuvoje visai nesitikėdamas.

Jau iš pat pradžių norėta kalbinti Liuciją Baškauskaitę, Eleną Bradūnaite, Vytautą Vepštą, Aušrą Sluckaitę-Jurašienę, Lidiją Šimkutę – išeivijos lietuvius, gyvenančius skirtinguose Žemės rutulio lopinėliuose, labai nutolusiuose vienas nuo kito, – todėl būta nežinios, kaip greit pavyks (ar ne) su jais susisiekti. Padėjo atsitiktinumai. Pirmiausia džiugi būseną apėmė, kai sužinojau, kad poetė L. Šimkutė atvyko iš Australijos į Lietuvą, tad jau galėsime pasimatyti su dar viena autore. Tų pačių 2003 metų rudenįjančią vasarą vaikštinėdamos su Marijos dukra Živile po Vilniaus senamiestį samprotavome, kaip greičiau surasti žurnalistę A. Jurašienę ir santarietį V. Vepštą. Atrodė mažiausiai bent jau keista, kai menami dalykai tampa regimais; an-tai netrukus sutinkame V. Vepštą ir jau tą patį vakarą koncerte – žurnalistę A. Sluckaitę-Jurašienę. Negalėjau tverti nuostaba, pasimačiusi su E. Bradūnaite, atvykusia iš Havajų ir užkalbinusia mane (buvome pažįstamos iš anksčiau) Katedros aikštėje, ar susitikusi su antropologe L. Baš-

kauskaite; ką tik per pažįstamus teiravausi, kurioj pasaulio daly ji šiuo metu galėtų būti, o ji, pasirodo, Vilniuje! Taip susirinko Marijos draugai ir bičiuliai čia ir dabar.

Todėl ir mažiau: tarsi pati M. Gimbutienė – kaip toji deivė Paukštė – surinko į savo švelnų glėbį visus norimus žmones iš visų pasviečių ir atskraidino juos čionai reikiamą akimirką ant savo sparnų...

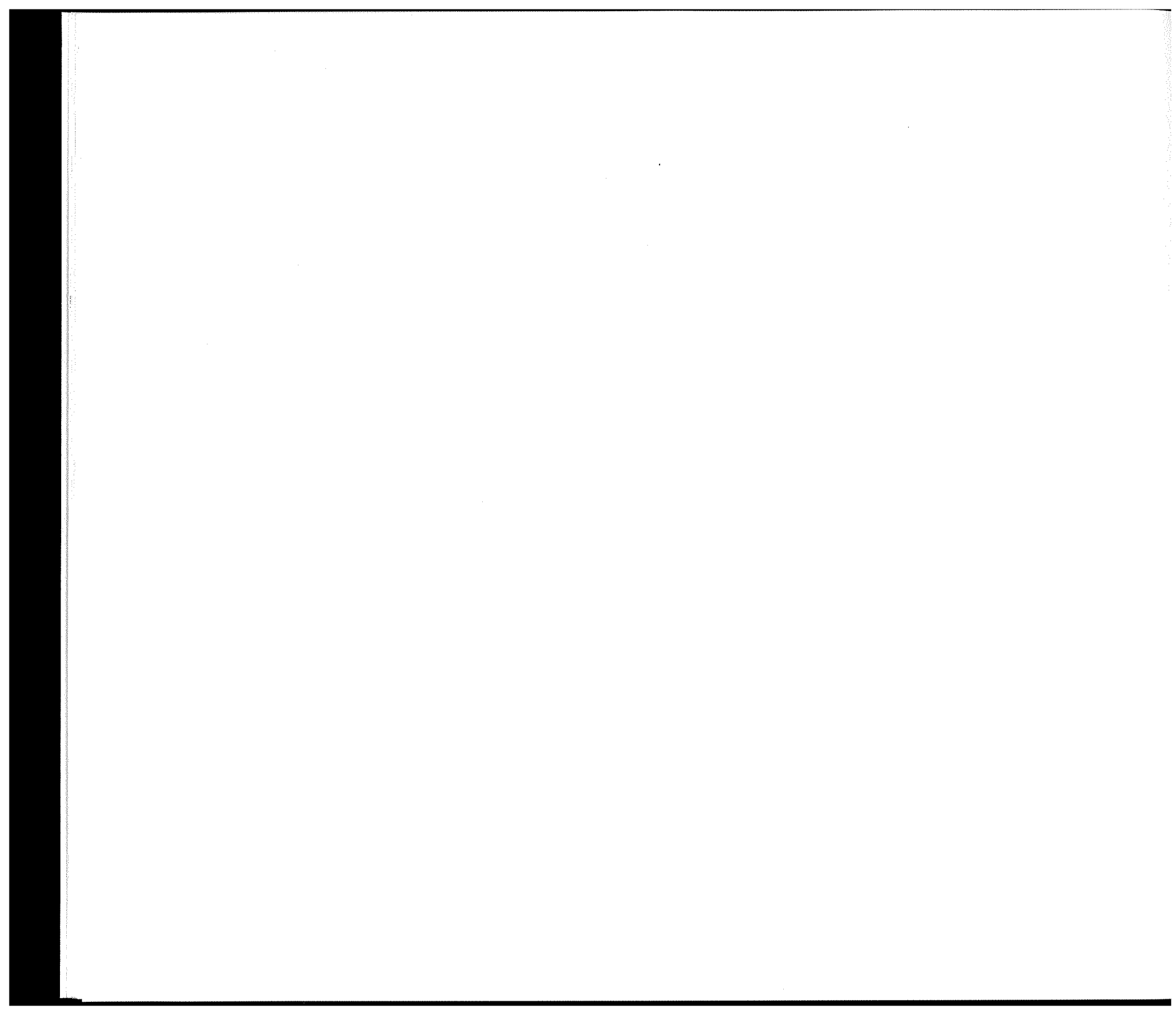
Į prašymą – parašyti apie Mariją – buvo atsiliepęs ir Nobelio premijos laureatas Czesławas Miłoszas; kad ir labai sirgdamas, tikėjosi pažadą tesėsiąs, dar teiravosi, kokia kalba – lenkų ar anglų – rašyti, bet, deja, nebespėjo... Netrukus atskriejo žinia, kad rašytojas mirė.

Dauguma autorių, kurie raštu ar žodžiu dalijasi savo patirtimis yra ryškios, spalvingos ir talentingos individualybės, tad jų liudijimai įdomūs ir vertingi dar ir šiuo požiūriu. Jų dėka galime visapusiškiau pažvelgti į nelengvai aprėpiamą Marijos Gimbutienės asmenybę.

Prisiminimai bus renkami toliau. Marijos bičiulių ir draugų būrys buvo didžiulis, ir veikiausiai ne visi norintieji pasidalyti mintimis apie Ją dėl įvairių aplinkybių gavo žodį mūsų knygoje. Todėl prašytume užrašytus prisiminimus siųsti leidinio gale nurodytu adresu.

Baigdama noriu pareikšti nuoširdžią padėką redaktorei Agnei Iešmantaitėi ir knygų leidėjui Juozui Krivui, sutikusiems bendradarbiauti – už tvirtą pasiryžimą ir pastangas šią knygą išspausdinti.

Dėkoju Meilei Lukšienei ir Ingei Lukšaitai už visokeriopą talką, vertingas pastabas ir patarimus rengiant šios knygos rankraštį spaudai; Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriui už pateiktus Gimbutų šeimos dokumentus, panaudotus knygoje: rankraščius, laiškus, nuotraukas; Lietuvos literatūros ir meno archyvui už nuotraukas; Maironio lietuvių kalbos ir literatūros muziejui – už Marijos motinos Veronikos Janulaitytės-Alseikienės prisiminimų rankraštį.

IVADAS

Živilė Gimbutaitė

Prisiminimai, publikuojami šioje knygoje, apima visus Marijos Gimbutienės gyvenimo metus (1921–1994) nuo gimnazijos laikotarpio Kaune (Rimutės Jablonskytės-Rimantienės ir Hypatijos Yčaitės-Petkienės straipsniai) iki paskutiniųjų metų Kalifornijoje (Kornelijos Jankauskaitės straipsnis) ir 1993 m. kelionės Lietuvon. Turint prieš akis Veronikos Alseikienės, Marijos mamos, ir brolio Vytauto Alseikos žodžius; ištraukas iš Jurgio Gimbuto dienoraštinės autobiografijos (1937–1961) ir Marijos laiškus Jurgiui (1937–1942), susidaro chronologinis M. Gimbutienės biografijos vaizdas.

Kita vertus, prisiminimai nusakoti iš asmeninės autorių perspektyvos, mokslinės bei visuomeninės jų patirties, nušviečiant įvairius bendravimo su M. Gimbutiene momentus, pvz., jos knygos „Baltai“ poveikį, jos paskaitas Kalifornijos Los Andželo universitete, kasinėjimus Pietryčių Europoje, „Santaros-Šviesos“ suvažiavimus, pasitari-

mus dėl iliustracijų mitologinėmis temomis, apsilankymus jos namuose Topangoje. Knygos turinys savaime susiskirsto pagal autorių profesiją ar dominuojančią mintį į mokslo, visuomeninės veiklos, meno, moters dvasingumo ir asmeniško pažinimo dalis. Ryškėja M. Gimbutienės – kaip kūrybingos mokslininkės ir aktyvios visuomenininkės – portretas, kartu jos ryšys su iškiliausiais to meto mokslininkais, menininkais ir kitais žymiais žmonėmis, jos pačios asmenybės spinduliavimas visuomenėje.

Ir autorių perspektyvos įvairios, ir M. Gimbutienės asmenybė sudėtinga. Prisiminimai nesiriboja kuria nors viena mokslo, meno ar visuomeninės veiklos sritimi; dažnai kalbama apie pirmąjį susitikimą su M. Gimbutiene ir jos charakterio bruožus: pastebima Marijos šypsena, jos paprastumas, atvirumas, nuoširdumas, iš šių savybių išplaukia ypatingas bendravimas su kitais žmonėmis; jos vidinis turtingumas, visa kuo domėjimasis, darbštumas,

dvasingumas, lemiantys prasmingus ir plačius ryšius su kolegomis ir bičiuliais. Ypač gražiai dvasinį ryšį, gilesnę jungtį nei bendravimas pagal veiklos sritį iliustruoja menininkų prisiminimai: Nijolės Stunskaitės-Vilkės „Gintariniai ryšiai su Marija Gimbutiene“, Marijos Ladigaitės-Vildžiūnienės „Veikia Marijos Gimbutienės dvasia“, Lidijos Šimkutės „Tu pagirta tarp moterų“, Algimanto Švažo „Mūsų pažintis atsispindi mano darbuose“.

Ne vienas prisiminimų autorius pabrėžia ritualo svarbą, išryškėjusią bendraujant su M. Gimbutiene. Julija Ikamaitė pasakoja, kaip Marija ją įvedė į ritualų bei ženklų pasaulį, pvz., prašydama visus susiimti už rankų prie stalo ar dažydama Velykų kiaušinius, bendravimas su Marija jai davė impulsą pasirinkti keramikės specialybę, kūrimą suvokti kaip ritualą. Julija pažymi, kad Marija sugebėdavo pažadinti kiekviename žmoguje slypinčius archetipus. L. Šimkutė prisimena ypatingą Marijos „pasakymo būdą“, kai šioji prašė Lidijos paskaityti eilėraščių: „[...] Josios pasakymo būdas buvo nelyginant susietas su kažkuo – tai buvo tarsi ritualo dalis. Štai pasivaikščiojome ir tam tikros nuotaikos pratęsimas yra dabar tas skaitymas.“ Dovanodama M. Gimbutienei savo sukurtą Eglės žalčių karalienės kostiumą, N. Stunskaitė-Vilkė dainavo dainas „tarsi per kokį ritualą“.

N. Stunskaitė-Vilkė apskritai savo kūrybą sieja su mitologija bei ritualinėmis apeigomis (pvz., jos vėliavų cik-

lo kūrimas). Panašiai M. Gimbutienė yra kalbėjusi L. Šimkutei, kad „vis labiau domisi mitologija, kad jaučiasi dar neišsėmusi savo kūrybinių galių.“ Manau, kad sudomindama žmones mitologinėmis temomis ar asmeniškai įtraukdama artimuosius į jos suvoktus ritualus, M. Gimbutienė pažadindavo bei atverdavo jų kūrybines galias. Kodėl žmonės taip domėjosi jos knyga „Baltai“, jos paskaitomis Vilniuje? Kodėl M. Gimbutienė jautė, kad jos gyvenimo esmė Lietuvoje? Eglės Plioplienės žodžiai labai taiklūs, išraiškingi: „Marija Gimbutienė sustiprino galią būti, tiesiog suvokti, kad mes esame, kad aš esu [...]. Tai yra pats leidimas gimti, augti, būti, plėstis. Dėl jos įtakos – jos mokslo, jos knygų – atsirado struktūra, kuri vadinasi Vilniaus etninės kultūros centras.“

Amžininkų prisiminimuose atsiskleidžia naujas M. Gimbutienės identitetas, būtent „visuomeniškos menininkės“, jeigu vartosime psichologės Jean Houston [Džyn Hiuston] terminą (angl. *social artist*), išgirstą mitologo Josepho Campbello [Džozefo Kempbello] atminimui skirtoje konferencijoje. Ši mokslininkė įsitikinusi, kad mitų pažinimas sustiprina žmones, pažadina kūrybines galias plačiąja prasme (ne vien dailiųjų menų srityje). Keletas jos minėtų mito funkcijų: susieti sąmonę su miste-rija bei sutaikinti visuomenę su transcendentine sfera (tuo pajauti visiems bendrą glaudumą), įtvirtinti moralinę tvarką individe bei visuomenėje, skatinti žmones atsiskleis-

ti visatos šviesoje. J. Houston keliauja po pasaulį, norėdama padėti žmonėms šiuo būdu – mitų pažinimu, ir rengia seminarus „visuomeniško meno“ temomis.

„Visuomeniškos menininkės“ portretas – ir margas, ir vieningas – man suteikia naują Mamos pažinimo dimensiją, beje, puikiai derančią prie to Mamos įvaizdžio, kurį buvau susikūrusi nuo pat vaikystės. Mamos tarp žmonių ir prie rašomojo stalo, taip pat su vėlesniu Mamos, kaip „romantikės“, supratimu. Pridedu ištraukas iš savo prisiminimų, jie padės plačiau pažvelgti į Mamos bičiulių bei pažįstamų būrį, paryškins jos būdo bruožus ir mokslo bei veiklos sritis.

MARIJA GIMBUTIENĖ TARP ŽMONIŲ

Mano prisiminimai iš vaikystės Bostone susiję su Tėvelių bičiuliais ir bendradarbiais, taip pat ir su mano draugėmis, mokyklomis bei skautiška veikla. Pamenu, kaip suaugusieji švėsdavo vardadienius ir Naujuosius metus, o ir šiaip dažnai bendraudavo, neleisdami nutrūkti ryšiams, užsimezgusiems dar Vokietijoje. Teko uogauti su Veronika ir kalbininku Vladu Kulbokais, Arboretume [parkas prie Bostono] vaikštinėti su poetu Faustu Kirša ir filosofu Juozo Girniaus šeima; viešėti pas Eleną ir Viktorą Vizgirdas, Alę ir Stasį Santvarus (čia susitikti su jų kaimy-

nais Aleksandra ir Antanu Gustaičiais); pabendrauti su etnografu Antanu Mažiuliu, smuikininku Izidoriumi Vasiūnu, kompozitoriumi Jeronimu Kačinsku, bičiulių inžinierių šeimomis. Tuo metu Mama rašė didžiulę knygą „Rytų Europos priešistorė“ („The Prehistory of Eastern Europe“, 1956). Kai Tėveliai pirmininkavo Kultūros klube, namuose nesyk viešėjo svečiai iš tolimesnių vietovių: Birutė ir Henrikas Nagiai, Rita ir Vytautas Kavoliai, dailininko Petro Kiaulėno našlė Vassia, aktorius Henrikas Kačinskas, lietuvė atstovė Tarptautinėje moterų federacijoje Ligija Bieliukienė.

Tarp išėjusiųjų Anapilin paminėtina niujorkietė L. Bieliukienė, artima Mamos „sielos draugė“. Jos ilgus metus susirašinėjo. Ligija lankėsi pas mus Palo Alte, Kalifornijoje (prie Stenfordo) 1962 m., su ja keliavome Yosemite [Yosemite] nacionalinio parko kalnuose. Svarbus kolega ir globėjas buvo Harvardo universiteto profesorius, lingvistas Romanas Jakobsonas, jis parūpino Mamai kvietimą į mokslo centrą prie Stenfordo ir vėliau užmezgė ryšius su Kalifornijos Los Andželo universiteto Slavistikos katedra. Su R. Jakobsonu ir jo žmona Kristina nuolat pietaudavom Stenfordo golfo klubo restorane, apsuptame žalių pievų (Mokslo centre prie Stenfordo parašyta knyga „Baltai“). Tarp svečių, viešėjusių mūsų namuose, buvo poetas, tuo metu Kalifornijos Berklio [Berkeley] universiteto profesorius Czesławas Miłoszas

[Česlavas Milošas] ir centro mokslininkai, pvz., politologas Sidney'us Hookas [Sidnėjus Hukas] („The Captive Mind“ – „Pavergtas protas“ autorius).

Gyvenant Los Andžele, Bostono kultūros klubą pakeitė Dailių menų klubas, jame dalyvavo Bernardas Brazdžionis, Bronys Raila, Alė Rūta-Arbienė, Algirdas Gustaitis, Elena Tumienė, Juozas Tininis ir kiti. Bent vienas šio klubo susirinkimas įvyko Mamos namuose, Topangoje. Kaip prisimena Liucija Baškauskaitė, Mama rengdavo ir folklorines šventes, pvz., Jonines ir lietuviškas vestuves, savo sode, pasikviesdavo kolegų iš universiteto, net ir patį rektorių Frankliną D. Murphy'į [Frankliną Merfi]. Man atmintinas vienas latvių studentų subuvimas su dainomis ir vaidinimais – baltų mitologijos kurso perkėlimas iš universiteto į namus. Viešėdavo „archeologijos draugai“, tarp jų Mamos kolegė Ernestine Elster ir Archeologijos instituto UCLA [Kalifornijos Los Andželo universiteto] rėmėjas Lloydas Cotsenas [Loidas Kotsenas]; studentai, kurie dalyvavo kasinėjimuose 1970–1980 m.; Slavistikos katedros profesoriai Deanas Worthas [Dynos Vorfis], Henrikas Birnbaumas, Tomas Venclova, Jules Levinas [Džulis Levinas] ir kiti; Indoeuropiečių katedros steigėjas prof. Jaanas Puhvelas.

Taip pat čia derėtų paminėti olandą lingvistą a. a. prof. Mariusą Ūhlenbecką [Mariusą Ulenbeką], kuris pasirodydavo mūsų namuose pakeliui į Indoneziją ir kuris

buvo parūpinęs Mamai kvietimą į vieną Olandijos mokslo centrų (Netherlands Center for Advanced Study, 1973–1974); a. a. vengrą archeologą Sándorą Bököny'i [Šandorą Biokionį], kuris dalyvavo kasinėjimuose Jugoslavijoje, Italijoje ir Graikijoje, kaip kaulų ir arklių specialistas. Pakviestas profesoriauti UCLA vieną semestrą, S. Bököny'is nuomojosi mūsų svečių namelį Topangoje. Prisimenu jį su žmona, kai kartu vakarieniaudavome ir gurkšnodavome raudoną vyną. Jis visuomet būdavo geros nuotaikos. Kitas paminėtinas ilgametis kasinėjimų bendradarbis – a. a. vengras archeologas Janosas Nemeskéris, jis, viešėdamas mūsų namuose, įdomiai delnus skaitydavo. Dar prisimenu lietuvi Mamos vaikystės Vilniuje draugą – a. a. aktorių bei humoristą Vitalį Žukauską: jis ilgus metus susirašinėjo su Mama, lankėsi, kai atvyko į Los Andželą su savo spektakliu, o paskutiniaisiais Mamos gyvenimo metais pralinksmindavo ją telefono skambučiais.

Kalėdas ir Velykas švėsdavome su giminėmis Los Andžele: Daneta (Janulaityte) ir Bronium Railais, Antanina ir Pranu Janulaičiais, Saulium ir Aldona Matais (Saulius – Julijos Janulaitytės-Biliūnienės-Matjošaitienės sūnus, Mamos pusbrolis), Meile (Janulaityte) ir Jonu Renkais; Danute Rasteikaite-Alseikiene ir Ramona Alseikaite (brolio Vytauto šeima). Susitikdavom su močiute Elena Gimbutiene ir teta Aldona Gimbutaite-Griniene-Adomėnie-

ne. Šventės namuose mirguliudavo vaišėmis, pokalbiais, linksma nuotaika, muzika. Kai prisimenu tuos laikus, man atrodo, kad daugiausia su Mama bendraudavome per šventes ir kitomis progomis tarp žmonių.

Kasdienybėje kiekviena turėdavome savo užsiėmimą. Mama ilgas valandas praleisdavo prie rašomojo stalo. (Aš ilgą laiką nesupratau, kad tai irgi buvo visuomeninė veikla, rimtas kalbėjimas su žmonėmis.) Per daug nesidomėjau jos darbu, nors žinojau Mamos dėstomų kursų bei knygų temas. Vienu metu studijavau indoeuropiečių kalbas UCLA, lankiau prof. J. Puhvelo kursą „Lyginamoji indoeuropiečių mitologija“. Archeologija man atrodė egzotiška ir senoviška. Kai keliavome su Mama kartu Europon, turėjome skirtingus maršrutus. 1965 m., kol Mama lankė muziejus ir tyrinėjo būsimų kasinėjimų galimybes Pietryčių Europoje, aš buvau Paryžiuje, Tiubingene; 1974 m., kol Mama vadovavo kasinėjimams Achilėjone [Achilleion], Graikijoje, aš lankiau meno istorijos kursą Atėnuose. Tiesa, 1965 m. kartu keliavome Lietuvon, lankėmės pas Veroniką Alseikienę; 1974 m. važiuavome mašina su Mamos studentėmis per gražiuosius Šiaurės Italijos miestelius, per kalnus į Šveicariją. Jaučiausi privilegiuota žymios mokslininkės dukra.

MARIJA GIMBUTIENĖ – ROMANTIKĖ

Mamą, kaip asmenybę, pradėjau geriau suprasti, kai 1983 m. Indianos Blumingtono [Bloomington] universitete ėmiau studijuoti lyginamąją literatūrą, geriau perpratau romantizmo sąvoką. Tada man dingtelėjo mintis, kad Mama yra romantikė. Atpažinau romantiškus jos charakterio bruožus ir jos puoselėjamas vertybes: individualizmą, idealizmą, intuciją, ryšį su gamta, domėjimąsi praeitimi, egzotika, antgamtiniais fenomenais; meilę tautai bei tautosakai; religingumą bei dvasingumą; vaizduotę bei kūrybingumą; meilės, kaip esminės gyvenimo vertybės, išaukštinimą.

Daugelį šių bruožų atskleidžia Mamos laišakai Jurgiui Gimbutui ir jos dienoraščio ištraukos (Jurgio Gimbuto dienoraštinė autobiografijoj), ypač meilės jausmai, ryšys su gamta, pastabos apie tautosaką ir pasirinktą specialybę – etnokultūrą; idealizmas (pvz., darbo idealas – kurti geresnį pasaulį, gyventi žmonėms – pasisavintas iš Tėvo Danie liaus Alseikos). Romantiškas Mamos savybes pabrėžia kolegų bei bičiulių prisiminimai: apie jos mokslo, ypač knygos „Baltai“ poveikį žmonėms; jos, kaip Lietuvos dukros, identitetą; jos ryšius su menininkais. Algis Uždavinyš teigia, kad skaitytojus dominanti „genties mitologija“ M. Gimbutienės darbuose „iš esmės yra grindžiama ‚tautine‘ XIX a. romantizmo ideologija“; „Senovės lietuvių dievų ‚ikonostasą‘

sukūrusį dailininką Algimantą Švažą galima pavadinti senos romantizmo tradicijos (pakeitusios savo stilistiką ir prisišliejusios prie modernizmo estetikos) tęsėju.“ Vladas Vildžiūnas pabrėžia M. Gimbutienės intuiciją, kaip jos kūrybiško mokslo esmę. M. Ladigaitė-Vildžiūnienė mini dvasingumą ir autentišką religingumą. A. Rūta-Arbienė ir L. Šimkutė, be kita ko, prisimena Marijos charakterio paprastumą ir idealizmą; Aušra Jurašienė – žemiškumą ir sparnuotumą (vaizduotės skrydžius), kai plačioj romantiškoj erdvėj suvienijami visi paviršutiniški prieštaravimai. Bendraamžių atmintyje M. Gimbutienė ir svetinga šeimininkė, ir iškili paskaitininkė, ir kasinėjimų darbuotoja, ir motyvuota mokslininkė. Dailininko A. Švažo pasakojime kasdieniški epizodai, juokai, nesuipratimai susipina su rimtais pokalbiais apie iliustracijas mitologinėmis temomis. Žvakių liepsnų švytėjimas pristatant jo grafikos darbų ciklą „Deivių sutartinė“ (1994 01 23) lyg antgamtiškai sutampa su artėjančia M. Gimbutienės mirtimi.

Romantinėje literatūroje ypač svarbus yra simbolis – kaip priemonė išplėsti matomos, aplink esančios tikrovės dalelių reikšmes. Svarbi metafora – kaip priemonė suvienyti įvairius gamtos ir gyvenimiškos patirties fenomenus. Svarbus su metafora bei simboliu susijęs mitas. Tarp romantizmą aiškinančių sąvokų randame organiškumą (konkrečiai – organizmo įvaizdį; abstrakčiai – vieningumo,

harmonijos ar visuotinumą idėją), kurį simbolizuoja kiekvienas gamtoje gimstantis, augantis ir mirštantis padaras bei augalas, pvz., rožė – kaip pumpuras ir kartu visas pasaulis; medis, įsišaknijęs žemėje, plačiai išsišakojęs, siekiantis dangų, suprantamas kaip gyvybės medis, pasaulio ašis; medis yra tolydumo ir visatos įvaizdis, dažnas poezijoje, pvz., R. M. Rilke's medis – Dievas, K. Bradūno „Dievmedis“, B. Brazdžionio „Ažuolas“ ar H. Radausko balta akacija.

Vilniaus universitete tyrinédama senovės lietuvių laidoseną, M. Gimbutienė jautė tęstinumą tarp mirusiųjų ir gyvųjų, tradicijų reikšmę, baltų kultūros tolydumą ir visa tai išreiškė savo rašiniuose. Nuo „Senovinės simbolikos lietuvių liaudies mene“ (1958) iki „Deivės kalbos“ (1989) ir „Deivės civilizacijos“ (1991) ji gvildeno simbolius, juos sistemino, stengdamasi išaiškinti ankstyvąją baltų religiją, vėliau Senosios Europos visuomeninę struktūrą ir esmines jos vertybes. Iš daugybės fragmentų – žemėj rastų skulptūrėlių, puodų, šukelių, įrankių – pasitelkdama savo kūrybiškumą ir išsimokslinimą, apibendrindama simbolius bei metaforas, susijusius su apeigomis ir visuomeninėmis vertybėmis, M. Gimbutienė atskleidė taikingos neolito laikotarpio (6500–3500 pr. Kr.) civilizacijos vaizdą. Senosios Europos kultūra priimtinausia žmonėms, kuriems nesvetima gamta, sinkretizuota indoeuropiečių mitologija. Praeities kultūra ir dvasia gy-

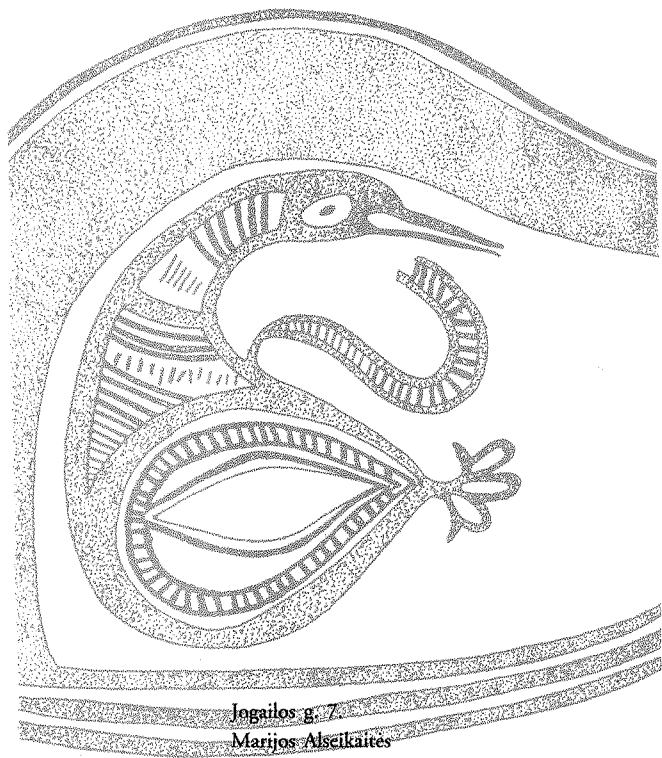
uoja mummyse, paslėptos kolektyvinėje sąmonėje, kol yra pažadinamos vizijomis motyvuotų mokslininkų bei menininkų (pagal Carlo G. Jungo „vizijos meno“ teoriją). Iš esmės mes visi esame senųjų kultūrų dalis, kaip ir visatos erdvės dalis.

Marija Gimbutienė, bendraudama su žmonėmis, dailijosi turtinga gyvenimo patirtimi, mokslo bei meno žiniomis; savo asmenybės žavesiu ji ne vienam suteikė stiprybės ir paskatų prisiliesti prie mūsų protėvių kultūros ištakų, išvelgti rišamąsias bendros kultūrinės erdvės gijas.

2004 m. gegužė

I. ŠEIMA

Jogailos g. 7
Marijos Alseikaitės
gimimo vieta.
Prie vagonėlio stovi
Marija Alseikaitė,
1931 m.

VILNIUJE GIMĖ DUKRYTĖ MARYTĖ*

Veronika Janulaitytė-Alseikienė

1921 m. Vilniuje gimė dukrytė Marytė, kuri buvo mano išsvajota ir labai laukiama. Gyvenimas po karo audrų pasidarė kiek ramesnis. Nuo pirmos dienos Marytė buvo nepaprastas vaikas. Augo gražiai: be reikalo nešaukė, [...] šešių mėnesių pati gėrė iš stiklinės. Vasarą nuvykome į Palangą.

* Yra keli maždaug panašūs Marijos motinos Veronikos Alseikienės (1883–1971) prisiminimų variantai „D-rės V. Alseikienės prisiminimai, Kaunas 1969“; vieni jų saugomi Maironio lietuvių kalbos ir literatūros muziejuje, Kaune, kiti – Meilės Lukšienės asmeniniame archyve. Čia publikuojami V. Alseikienės prisiminimų fragmentai apie dukterį Mariją yra paimti iš M. Lukšienės asmeninio archyvo ir papildyti naujais dalykais iš kito varianto, saugomo MLLM. Tekstas iš kito varianto pažymėtas ženklais <...>, kalba, išskyrus vieną kitą dalyką, netaisyta.

V. Alseikienė prisiminimus rašė paskutiniaisiais gyvenimo metais, jau sunkiai sirgdama, todėl greičiausiai ne visos datos tiksliai prisimenamos, jos painiojamos; pasakojimas ganėtinai pakrikas, keli prisiminimų egzemplioriai perrašyti ranka.

Tarp motinos ir dukters visada buvo labai stiprus dvasinis ryšys. Net daugumą charakterio bruožų – gyvybingumą, neišmatuojamą energiją – M. Alseikaitė-Gimbutienė, galima sakyti, tiesiogiai paveldėjo iš savo

Mažos Marijos nuotrauka.

Vos šešių mėnesių Marytė buvo maudoma jūroj. Visi stebėjosi, kad vaikas nebijo šalto vandens. Aštuonių mėnesių pati išmoko vaikščioti, metų – gražiai kalbėjo. Aš dirbau daug. Vaiką prižiūrėjo jauna mergaitė, kuri rengėsi į mokytojų seminariją. Metai bėga. Marytė auga kaip rožytė. Kartą ją pa-

motinos. Apie dr. V. Alseikienę, kaip visuomenės veikėją ar medicinos srityje pasižymėjusią specialistę, platesnei auditorijai iki šiol beveik nieko nežinoma, nors tai buvo išskirtinė asmenybė, pirmoji Lietuvoje moteris, tuo metu baigusi aukštąjį mokslą užsienyje; daug prisidėjusi pergabenant iš Minsko Pirmojo pasaulinio karo pabaigoje visą ligoninės inventorių ir steigiant lietuvių ligoninę Vilniuje, bendravusi su lietuvių kultūros didžiausiais švietėjais Povilu Višinskiu, Mikalojumi Konstantinu Čiurlioniu, Jonu Basanavičiumi (jo gyvybė užgeso jos akyse). Spalvingą ir be galo turiningą V. Alseikienės asmenybę galima būtų įvardyti Vaižganto terminu: viena iš XX a. pirmosios pusės Lietuvos visuomenės „deimančiųukų“. Kol neatsirado galimybė V. Alseikienės prisiminimus išleisti atskiru leidiniu, spausdiname tik nedidelę jų dalį apie dukterį Mariją.

Marija mamą visą laiką rėmė finansiškai, nuolat rašė jai laiškus. Savo laiškuose ji pasakojo visas savo naujienas, o paprastai dalijosi vienu ar kitu džiaugsmu, susijusiu su dukromis. M. Lukšienė: „Kadangi mes gyvenome

matęs A. Žmuidzinavičius paklausė: „Iš kur gavai tokią gražią dukrytę?“

Trejų metų jį jau čiuožė pačiūžomis, važinėjo nuo kalno rogutėmis. Anksti rytą bėgdavo į krautuvę, kuri buvo netoli mūsų namų, parnešti bandelių pusryčiams. Ketverių metų bežaisdama kubeliais išmoko skaityti. Žaisti mėgo su didesnėmis, II, III klasių mergaitėmis. Penkerių šešerių metų lankė vaikų darželį, čia išmoko rašyti, piešti. Aštuonerių metų prašėsi leidžiamą į gimnaziją, bet turėjo per mažą metų. Tada pati pasiprašė gimnazijos direktoriaus, kad leistų vaikščioti į gimnaziją šiaip sau, malonumui.* Bet Marytė lankė gimnaziją ne šiaip sau: buvo stropi, gerai mokėsi – pirmoji mokinė. Gale metų jai padarė išimtį ir leido lankyti ant-

netoliese, Donelaičio g., o Marijos mama Mickevičiaus g., tai Veronika Alseikienė, mano mamos sesuo, gavusi laišką nuo Marytės tuojau pat atbėgdavo pas mano mamą pasidalyti gera žinia. Jau vien laiškas iš dukters visuomet būdavo gera žinia. Taip darė ir mano mama Julija Biliūnienė-Marjošaitienė: gavusi iš mano brolio, kuris gyvena Amerikoje, laišką, tuoj bėgdavo pas Veroniką.“ Jau senatvėje V. Alseikienė mokėsi anglų kalbos, kad galėtų perskaityti savo dukters Marijos angliškai spausdintas knygas ir pasakyti savo nuomonę. Ir pramoko, ir skaitė.

(Iš K. Jankauskaitės pokalbio su M. Lukšiene 2003 08 29.)

1971 m., paskutinį kartą apsilankiusi Kaune prieš mamos mirtį, Marija ją turėjo palikti jau labai sunkiai sergančią. Išvažiavo žinodama, kad daugiau nebepamatys. Marijai tai buvo nepaprastai sunkus atsiskyrimas su motina, kurią labai mylėjo. Kita vertus – neapsakoma motinos meilė Marijai. Motina, stengdamasi neparodyti, kokia sunki ligonė jau buvo tuo metu, iš paskutinių jėgų atsikėlė iš lovos, kad galėtų palydėti dukterį iki durų. Dar bandė šypsotis.

rają klasę. Kai persikelėme į Kauną, Marytė įstojo į trečią** „Aušros“ mergaičių gimnazijos klasę. Mokslai jai ėjosi labai gerai. Privačiai mokėsi muzikos pas Jadvygą Čiurlionytę, vėliau pas Alšlebenaitę. Jai gerai sekėsi skambinti ir fortepijonu. Penktoji klasė pradėjo mokytis anglų kalbos pas tikrą anglę. Priklausė prie skautų draugijos. Kartą ji išvyko į Daniją – pasaulinį skautų suvažiavimą. [...] Nemėgo dažnai lankyti nei kinų, nei šokių vakarėlių. Kartais pasikviesdavo į savo namus draugių ir draugų pasižokti, pažaisi, pamuzikuoti. Nepajutau, kaip baigė gimnaziją. Baigė labai gerai, turėdama 16*** metų amžiaus.

Universitete mokosi humanitarinius mokslus, domėsi lietuvių literatūra ir kraštotyra. Prof. A. Salys krei-

V. Alseikienė buvo prašiusi artimųjų jai mirus prieš karstą užsakyti nuo jos vaikaičių po vainiką su jų vardais: nuo trijų Marijos dukterų ir Vytauto dukters. Šiam reikalui sutvarkyti ji paliko pinigų. Jai norėjosi, kad atrodytų, jog visos vaikaitės, kurios niekaip nebūtų galėjusios dalyvauti laidotuviuose, atsisveikinimo akimirka yra šalia savo močiutės. Jos prašymas buvo įvykdytas, ir prieš karstą buvo padėti Marijos dukterų Danutės, Živilės, Rasos bei Vytauto dukters Ramonos vainikai. Žinoma, jos tuo metu buvo Amerikoje. Tokią didelę šilumą V. Alseikienė jautė vaikaitėms. (Iš K. Jankauskaitės pokalbio su Inge Lukšaitė 2003 09 07.)

* Gimnazijos direktorius tuo metu buvo Marcelinas Šikšnys – artimas Marijos tėvų pažįstamas, tad, matyt, Marija jam svečiuojantis tėvų namuose ir pasiprašė leidžiamą lankyti gimnaziją.

** Pasak R. Jablonskytės-Rimantienės, Marija atėjo į antrąją „Aušros“ mergaičių gimnazijos klasę.

*** Nurodytas netikslus amžius; Marija baigė gimnaziją 17 metų.

pia į ją daug dėmesio – duoda Marijai, ką tik gali. Jos rašto darbai buvo nagrinėjami klasėj* kaip pavyzdingi. Vėliau pradeda domėtis archeologija. Mokosi pas prof. J. Puziną Vilniuje. Išvyksta dažnai į kasinėjimus, aistringai studijuoja archeologiją, pradeda rašyti straipsnius iš archeologijos ir kraštotyros srities. 1942 m. baigia Vilniaus universitetą.

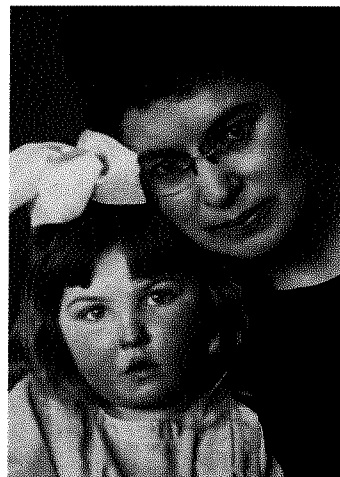
Apsigina diplominį darbą tema „Lietuvių laidosena geležies amžiuje“. Darbas įvertintas labai gerai su aukščiausiu pagyrimu.

Jurgis buvo nenormaliai pavydus: neleidavo Marijai su kitais berniukais pasikalbėti, pašokti. Įtaisiau Marijai gražią balinę suknelę. Kartu su Jurgiu jie nuėjo į balių. Grįžusi Marija man pasakė, kad daugiau nebeisanti į jokių balių, nes nuobodų vien su Jurgiu šokti, o su kitais pašokti jis jai neleidžia.

1944 m.** birželio mėnesį Marijai gimė dukrytė Danutė. Eina žiaurus karas. Buvau įskūsta. Rusai nori mane areštuoti ir įkalinti. Pabėgau į Pažaislį, kur vasarojo Marija su Danute. Aš laikiausi miške. Marija budi, ar neatvažiuoja enkavedistai. Pamačiusi kokį sunkvežimį, griebia dukrytę ir bėgame visos į miško gilumą. Didelį baimę išgyvenome 10 dienų.

* Tikriausiai turima galvoje auditorija arba seminaras.

** Netiksliai nurodyti metai; turi būti 1943 m.

Apie 1924 m. Marija su savo motina Veronika Alseikiene.

Marija Alseikaitė namuose, Jogailos gatvėje, apie 1927 m.

Dabar ateina vokiečiai – dar žiauresni; naikina nekaltus gyventojus, kemša į kalėjimus, uždaro žydus į getą tikrai mirčiai. Likusius vyrus ir moteris gaudo ir kaip gyvulius veža į Vokietiją sunkiems darbams. Marijos vyras pasislėpė, tad jo nesugavo – išliko.

1945 m.*** sumušti vokiečiai traukiasi iš Lietuvos. Ateina rusai – žiaurūs ir kerštingi. Žmonės bėga, ypač jaunimas, į visas pasaulio puses. Marija su Jurgiu ir maža dukryte pasitraukia į užsienį. Sugalvojo bėgti paskutini-

*** Neteisingai nurodyti metai; turi būti 1944 m.

1960 m. Marija Gimbutienė su motina ant Gedimino kalno. Po 16 metų išsiskyrimo Marija pirmąkart užsuko 3 dienoms į Lietuvą.

ają dieną, kai rusai jau buvo Vilniuje. [...] Rado prieplaukoje baidoką, prikrautą daiktų. Šiaip taip įlipa į laivą, kuris ketino plaukti Nemunu žemyn į Jurbarką. Nebuvo jokio pasirengimo kelionei su mažu vaiku.

Po ilgos, labai vargingos kelionės atvyko į Vokietiją. Pateko į pabėgėlių lagerį netoli Miuncheno. [...] Išvertė pati savo diplominių darbų į vokiečių kalbą. [...] Tiubingeno universitete apgynė doktoratą ir gavo filosofijos mokslo daktarės laipsnį.

1947 m. gimė antroji dukrelė Živilė. Šeima nemaža – iš penkių žmonių. Jurgiui nesiseka rasti gerai mokamo darbo, jis kartais išvyksta į kaimą ieškoti produktų. [...]

Jų šeima išvyksta į Ameriką. [...] Jurgis įsidarbina greičiau. Marijai buvo sunku surasti darbą, nes jokio fizinio darbo nemokėjo dirbti. Po ilgo ieškojimo gavo vietą siuvelykoje, bet po poros savaitių buvo atleista kaip netinkama darbininkė, nes tikrai nemokėjo siūti. Nuo ryto iki vakaro vėl ieško darbų. Vaikus prižiūri močiutė. Pagaliau gavo valytojos darbelį viešbutyje: reikėjo plauti vonias, [...] dirbti nuolatos susilenkus. Pradėjo skaudėti strėnas – šios vietos pati atsisakė. Po ilgo ieškojimo tinkamų darbų pagaliau pasiryžo nueiti į Harvardo universitetą ir pasiprašyti bent kokio darbo. Jai atsako: „Mergele, ką tu čia veiksi? Pas mus dirba tik mokslininkai“. Marija aiškinasi, kad jau esanti mokslų daktarė. Tada universiteto pareigūnas jai sako: „Jeigu jau esi tokia gudri, tai parašyk knygą apie Rytų Europos archeologiją“. Marija sutinka parašyti knygą per porą metų. Už tą darbą pažadėjo mokėti 250 dolerių per mėnesį. Marija jaučiasi laiminga.

Pradeda su didžiausiu entuziazmu: dirba be kvapo, aistringai. [...] Dabar Marijos autoritetas kyla: jai leidžia skaityti paskaitas. Marijos paskaitos buvo tiek įdomios, kad sudomino ne tik studentus, bet ir profesorius. Atsiranda daug gražių atsiliepimų apie ją spaudoje. Išsiilgusi tėvynės, Bostono Harvardo universitete ji surengė lietuvių liaudies meno parodėlę ir perskaitė paskaitą apie lietuvių liaudies meną. Paskaita buvo išklausyta su didžiausiu susidomėjimu. Vienas senas lietuvis veikėjas rašė laikraščiuose,

kad baigiąs gyvenimą, bet tokios paskaitos esąs negirdėjęs. Štai ką jis rašo:

Dr. M. Alseikaitė-Gimbutienė savo gražiai pateiktaj paskaitoj vaizdžiai nusakė tas gražias lietuvių tautos tradicijas, krašto gamtos grožį ir kūrybinį įkvėpimą skatinančią aplinką, kurioje radosi lietuvių liaudies dainos, mitai, pasakos ir visas tautos charakteris.

Kokia puiki lektorė, parodė ši jos paskaita. Mažos, tolimos, daugeliui amerikiečių tik prabėgomis išgirstos tautos dvasinių turtų savybių nupasakojimas iš tribūnos, atrodo, yra sausas ir tolimas dalykas. Bet jai užteko ištarti keletą sakinių ir visa auditorija buvo užhipnotizuota tiek, kad galėjai girdėti musę skrendant. Su koku tyliu susikaupimu visi išklusė jos vaizdžių pasakojimų apie Lietuvos pavasario gražumą, jos paukštelių, gėles ir rūtomis dabintas lietuvaitės mergeles. Kas nėra matęs, o jau yra skaitęs jos galias studijas apie mūsų tautos prosenovę, gali manyti, kad tai kokia žilagalvė, garbinga matrona, tinkanti sėdėti Basanavičiaus, Šliūpo ir Vydūno dešinėje. Užtat juo didesnis yra nustebimas, kada pamatai lektorę prieinančią prie tribūnos: jauną, gražią, grakščią, ypatingai parinktais tautiniais rūbais apsirengusią lietuvaitę vaidilutę, kuriai tas rūbas ypač taikytinas, nes dar neteko savo ilgame amžiuje aptikti kito paskaitininko, kuris taip sugebėtų apvaldyti, užhipnotizuoti auditoriją.

Marijos Gimbutienės organizuota Lietuvių liaudies meno paroda Kalifornijos universitete 1966 m. Daugumą eksponatų šiai parodai atsiuntė Marijos motina Veronika Alseikienė.

Labai daug padėkos verta dr. M. Gimbutienė ir jos motina dr. V. Alseikienė, gyvenanti Kaune, kurių pastangomis sudaryta lietuvių liaudies meno paroda universiteto salėje, kur buvo išstatyta visa, kas yra gražiausio mūsų tautos kūryboje.

Marija nemėgsta kalbėti apie save ir savo darbus. Pati sako: „Aš negaliu be darbo būti: arba dirbu, arba kalbu.“ Per palyginti dar trumpą mokslininkės amžių (jai tik 48 metai) ji jau yra parašiusi penkias didžiules archeologijos knygas, išspausdinusi 100 mokslinių straipsnių archeologijos ir kitais mokslo klausimais. Ji surengė dvi lietuvių liaudies meno parodas: vieną Bostone 1958 m., kitą – Los Andžele 1966 m.

<Būdama pensininkė, pradėjau domėtis lietuvių liaudies menu. Rinkau lietuvių liaudies eksponatus kaip galėdama, nes gyvenant Kaune tai – nelengvas darbas. Lietuvių liaudies meno eksponatus siunčiau dukrai Marijai, kuri nuo mažens buvo didelė lietuvių liaudies meno mylėtoja. Tuo metu ji jau buvo pasižymėjusi mokslininkė archeologė. 1958 m. Marija parašė knygą apie lietuvių liaudies meno simboliką anglų kalba. [...] Los Andžele Marija surengė antrą lietuvių meno parodą universitete. Universitetas išleido katalogą, savotišką lietuvių liaudies meno monografiją. Salę išpuošė lietuviškais koplytstulpiais. Paroda sulaukė didžiausio pasisekimo. Ją aplankė Amerikos ir Europos elites. [...] Parodoje didelį pasise-

kimą turėjo lietuviškas gintaras ir rūpintojėliai. Gintaras buvo eksponuojamas visu savo grožiu, spalvomis ir turtingumu, įvairaus dydžio formomis, su inkliuzais. Ypač moterys stebėjosi ir grožėjosi, klausinėjo, kur esąs tas kraštas, kuriame yra tiek daug gražaus gintaro; tempė savo vyrus prie žemėlapio, ieškojo gintarinio Lietuvos krašto [...].

Toliau renku lietuvių liaudies meno eksponatus muziejui, kuris bus įsteigtas Los Andželo universitete, Tautų skyriuje. Muziejaus įrengimas priklausys nuo Marijos, kada turės jėgų ir laiko. [...] >*

Marijos darbo diapazonas labai platus, jos veiklos medis plačiai išsišakojęs. Gyvenimas turiningas ir labai sudėtingas. Pažinti ir aprašyti Marijos gyvenimą reikėtų bent vieno kito tomo.

Jos visuomeninis ir mokslinis darbas labai vertinamas; dažnai Amerikos laikraščiuose pasirodo straipsnių, kuriuose gražiai aprašomi dideli Marijos mokslo laimėjimai. 1968 m. ji buvo išrinkta Metų žmogumi Los Andželo mieste, pagerbta visoje šalyje ir apdovanota taure. [...]

Ji organizavo kasinėjimus Jugoslavijoje, Graikijoje. Kasinėjimai vyksta vasarą, per atostogas, todėl Marija ir per savo atostogas dirba. Neprisimenu, kad ji nors vienas atostogas būtų praleidusi ramiai. Turėdama 22 metus, Ma-

* MLLM, 6233.

rija ištekėjo už inžinieriaus J. Gimbuto. Jis kilęs nuo Žemaitijos, didelis pedantas, egoistas, gana kieto būdo. Jis gimė senoj dvarininkų šeimoj su giliomis tradicijomis; žmona tradiciškai turi prižiūrėti vyrą ir namus, auginti vaikus. Jau iš pat pradžių šeimoje kilo nesusipratimų dėl būdo skirtumų. Jurgis buvo nepaprastai pavydus. Jis pavyduliaudavo Marijos prof. J. Puzinui ir prof. A. Saliui. Tiesiog eidavo į namus ir jiems priekaištaudavo, kam simpatizuoja Marijai. Ir su kitais vyrais Marijai drausdavo kalbėtis. Marija jau buvo nutarusi skirtis, nes toks Jurgio elgesys ją labai slėgė, tik Jurgis jokių būdu nesutiko. Prasidėjo Antrasis pasaulinis karas. Gimė dukrelė. Abu išvyksta į užsienius: emigrantų dalia, laikas labai sunkus.

Bėga metai, Marija siekia profesorės statuso. Jurgis jai priekaištuoja, ypač kai reikia išvažiuoti į kongresus Europoje. Vyras jai neduoda ramybės prikišdamas, kad palieka namuose mažus vaikus, kad namuose nėra tvarkos, kad dulkės nešluostytos ir t. t. Marija nuo mažens augo laisvai ir jokių suvaržymų namuose neturėjo. Toks vyro terorizavimas jai pasidarė nebepakeliamas ir vieną gražią dieną, pasiėmusi dukreles, ji išvyksta į Kaliforniją. [...]

Ten reikėjo vienai pradėti gyventi. Kartą ji man rašė: *Jeigu Jurgis per 20 metų manęs nepribaigė, tai dabar gyven-siu, nes gyvenu, kaip noriu, ir dirbu, ką noriu.* Ji įsikūrė gražiausiose Los Andželo apylinkėse, mažai apgyvendintoje vietovėje, toli nuo žmonių: tyras oras, graži gamta.

Lietuvių liaudies meno parodos UCLA 1966 m. atidarymas. Marija Gimbutienė penkta iš dešinės.

Tą gražų gamtos kampelį Marija taip sutvarkė, kad dabar Topanga pasidarė tikras rojus: žydi šimtai rožių, bugenvilijų ir kitokių gėlių, prisodino medelių ir džiaugiasi, kaip jie auga, keroja, žydi. Marija mėgsta grožį, gerį, džiaugiasi visu tuo, kas yra gražaus gyvenime. Juk gyvenimas nėra rožėmis klotas, pasitaiko daug daug nemalonių, bet Marija praeina pro šalį tarsi jų nepastebėdama, visas blogybes suvirškindama pati, su niekuo per daug nesidalydama, nesiskųsdama. Bet jeigu jai nors truputį gera, tuojau dalijasi ir džiaugiasi kiekvienu savo gyvenimo pasisekimu. Marijos laiškuose nerasi nei skundų, nei

aimanų – vien tik džiaugsmas, laimėjimai. Todėl Marija turi daug draugų, gerbėjų, kurie ją myli, trokšta jos draugystės. Ji visad gražiai šypsosi, ji visad puikios nuotaikos, ir tai sužavi kiekvieną, nors kartą ji rašė: *žinai, kad šypsena man kartais daug kainuoja sveikatos.* [...]

<Dukružė iš užsienio man sueiliavo:

Augo mergytė tarp gėlelių, tarp lapelių,
Saulės spindulėlių vystyta, meilės šilkelių supta,
Dainų žodelių liūliuota, švelnių rankelių nešiota.
Ant jos veidelių roželės žydėjo.
O, niekur nebuvo tokio dvaružėlio, tokio sodužėlio
Kaip pas mano mamužėlę.
Gegutytė užkukavo ir vargelį išrokavo.
Išskrido dukružėlė už girelių, už marelių.
Motule, motinėle, močiute sengalvėle,
Kaip gera ant tavo kelelių galvelę priglausti.
Tavo žodelius girdėti, Tavo dovanėlėmis pasidalyti,
Vai niekas, dar niekas neturėjo tokios mamužėlės,
Tu tik, mano mamužėle,
Gyvenk, mamyte, dar šimtą metelių.> *

1969 m.

Kaunas

* MLLM, 6235.

LIETUVOS DVASIOS DEIVĖ

*Vytautas Alseika**

Mano sesers Marijos Birutės Alseikaitės-Gimbutienės asmenybės formavimosi neįmanoma atsieti nuo mūsų šeimos gyvenimo aplinkybių. Mudviejų tėvai pagal išsilavinimą buvo gydytojai. Tėvas gydytojo praktiką pradėjo Ukmergėje, ten ir aš esu gimęs. Tėvui su motina teko išvykti į Minską, bet prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui jį paėmė į rusų kariuomenę. Tada motina buvo labai susirūpinusi, kad tėvas pakliūs į pirmąsias fronto linijas – darė žygius, kad ištrauktų jį iš tos mėsmaalės.

Iš Minsko tėvai 1918 m. persikėlė į Vilnių, kartu su kitais atsigabendami visos ligoninės inventorių – jis sutilpo į 17 vagonų. Taip Vilniuje įsikūrė pirmoji lietuviška ligoninė. Tėvas pradžioje gydė nosies, gerklės ir ausų ligas, o motina buvo akių ligų specialistė. Beje, ji buvo

* Vytauto Alseikos pasakojimas, užrašytas Juozo Šorio, publikuojamas iš: *Šiaurės Atėnai*, 1996 01 26, nr. 3, kalba, išskyrus vieną kitą dalyką, netaisyta.

Marija Alseikaitė jaunystėje

Marijos tėvai. Veronika Janulaitytė-Alseikienė ir Danielius Alseika, 1919 m.

pirmoji lietuvaitė, užsieniuose įgijusi medicinos doktoratą – jį gavo 1908 m. Berlyne. Tėvas vėliau savo noru perėjo dirbti su rentgeno aparatu, daug eksperimentavo. Tuo metu ši sritis buvo kylanti Europoje, o Vilniuje tai buvo beveik naujiena. Deja, aparatas buvo su defektu, ir tėvas bedirbdamas apsišvitino...

Motina Veronika Janulaitytė-Alseikienė buvo kilusi iš Šiaulių krašto, Malavėnų kaimo. Tėvas Danielius Alseika

buvo kilęs nuo Skuodo – gimė Apuolės apylinkėse, Urvių kaime. Beje, šiame, sausio 1-ąją, sukako 115 metų nuo jo gimimo. Ši sukaktis Vilniuje praleista negirdomis, tik žemaičiai atkreipė dėmesį – straipsniu kraštietį paminėjo Skuodo rajono laikraščio „Mūsų žodis“ redaktorius Juozas Vyšniauskas. Mano tėvo kalboje buvo kiek juntama žemaitiška tarsena, nors jis nemėgo kalbėti apie savo kilmę. Tėvo brolių kunigą Albiną porą kartų aplankėme Girdžių parapijoje prie Jurbarko.

1920 m. vasarą iš lenkų okupuoto Vilniaus tėvas išvyko į Ameriką rinkti aukų. 1936 m. „Vilniaus žodžio“ specialioje laidoje, skirtoje D. Alseikos atminimui, rašoma, kad tėvas neturėjo lėšų net bilietui nusipirkti. Slapta Anglijoje pateko į laivą, pasislėpė bagažo skyriuje ir išplaukė. Amerikoje apie 10 mėnesių važinėjo po lietuvių kolonijas, perskaitė apie 50 paskaitų, surinko nemaža aukų. Jam dar esant Amerikoje 1921 m. sausio 23-ąją gimė Marija.

Su tėvu ją siejo stiprus dvasinis ryšys. Aš buvau artimesnis su motina, o Marija – su tėvu. Kai 1936 m. tėvas mirė, jai tai buvo didelis smūgis. Jis paskatino apmąstyti mirties paslaptį, domėtis pomirtiniu gyvenimu, laidose. 1993 m. susitikime su visuomene ji kalbėjo: *Mano vienas pačių pirmųjų straipsnių buvo apie mirtį ir sielą, išspausdintas 1947 m., bet parašytas dar Lietuvoje, kai man buvo 20 metų. Man tas klausimas baisiai rūpėjo – kas po*

*mirties? Man buvo penkiolika metų, kai mirė mano tėvas, ir turbūt dėl to aš pasidariau archeologė. Iš tikrųjų tėvo įtaka buvo didelė. 1937 m. iš Betygalos rašydama laišką motinai ji priminė tėvo žodžius: *Marukas neprotingai nepadarys. Kur nori eik, kur nori važiuok, bet viską daryk su saiku.* Kai Marijai reikėjo rinktis, kur pasukti, tėvai, abu gydytojai, iš pradžių tikėjosi, kad duktė seks jų pėdomis. 1938 m. dienoraštyje ji priminė pati sau tėvo žodžius: *aš gydytojas, bet ir humanitaras. Norėčiau, kad tu panaši būtum...**

Tėvas nuo 1923 iki 1927 m. buvo Vilniaus lietuvių laikiniojo komiteto pirmininkas. Gyvenome Jogailos gatvėje. Ligoninė buvo netoli, Vilniaus gatvėje, 28 name, už kokių 50 žingsnių nuo namų, ir Marija dažnai prisimin-davo, kaip tuo metu neužstatytu namais tuščiu kiemu bėgdavo pas tėvus.

Lenkų okupuotame Vilniuje buvo toks įprotis. Atsi-menu, žiemą ledu paversdavo dabartinio Sereikiškių parko ir Katedros aikštės takus. Eidavome čiuožti kartu su Marija, bet ji susitikdavo drauges ir mes išsiskirdavome. Aišku, joms būdavo maloniau drauge, o vyresnįjį brolių ir taip kiekvieną dieną matanti... Be to, sesuo noriai žaisdavo tenisą, važinėdavosi dviračiu. Nuo penkerių metų labai mėgo dažyti margučius. To neužmiršo visą gyvenimą: kai jau vėliau apsilankydavo Lietuvoje ir būdavo Velykos, būtinai dažydavo ir ridendavo margučius. Keletą kartų dalyvavo baidarių kelionėse Lietuvos upėmis, pir-

Marija Alseikaitė (pirma iš dešinės) Pasauliniame skautų suvažiavime. Danija, 1936 m.

moji iš tokių įvyko 1937 m. iš Utenos krašto į Kauną. Nuo mažumės kartu su seseria mokėmės skambinti fortepijonu privačiai pas mokytoją Kymantaitę-Jaciniene. Tuo pasirūpino motina, ir Marija skambino iki penkiolikos metų. Kartais ir vėliau. Be to, sesuo labai daug skaitė, ypač vasarodama Betygaloje, pas motinos brolių kunigą Praną Janulaitį. Būdamą 16 metų laiške rašė, kad perskaičiusi kelis V. Krėvės raštų tomus, B. Kellermaną, anglų kalba – P. Buck [Perl Bak], vokiečių – K. Hamsuną... Būdamą aktyvi skautė, 1936 m. liepos mėnesį nuvyko į skautių stovyklą Danijoje. Paskui su naujomis draugėmis susirašinėjo anglų kalba.

Kaip jau matėme, Marijai daug reiškė Betygala. Ten važiuodavome dažną vasarą, nors ir tekdavo kirsti admi-

nistracinę Lietuvos sieną. Marijos sutuoktuvės su universiteto asistentu Jurgiu Gimbutu taip pat įvyko Betygaloje. Šio miestelio bažnyčioje ji yra ne kartą vargonavusi. Be Betygalos, svarbi buvo ir Palanga, nuolat ten lankėmės. Marija pirmąkart buvo motinos išmaudyta Baltijos jūroje, kai turėjo šešis mėnesius.

Tėvas, be direktoriavimo ligoninėje, gydytojo praktikos, visuomeninio, politinio ir kultūrinio darbo, atsidėjo ir mokslinėms istorijos studijoms. Pats parašė kelias knygas, pavyzdžiui, „Lietuvių tautinė idėja istorijos šviesoje“, „Vilniaus krašto lietuvių gyvenimas 1919–1928 m.“, leido jaunimui skirtą žurnalą „Vilniaus šviesa“. 1928 m. pradėjo leisti savaitraštį „Vilniaus žodis“, globojo jį iki mirties, buvo jo faktiškasis redaktorius. Marija atsiminimuose rašė, kad tėvas sodindavosi ją ant kelių ir rodydavo, kas parašyta. Būdama penkerių metų jau sugebėjo skaityti.

Daug Marijai reiškė visa namų atmosfera. Didelį įspūdį darė namuose apsilankantis dr. Jonas Basanavičius. Tėvas mus ir pas jį nusivesdavo. Puikiai įsiminė tas ypatingas jo namuose jaučiamas kultūros dvelksmas. Kai 1927 m. J. Basanavičius mirė, iš Kauno buvo atvykusi visa delegacija – motinos brolis prof. A. Janulaitis, prof. Z. Žemaitis, prof. M. Biržiška, J. Tumas-Vaižgantas, J. Vileišis. Vienintelį kartą, kai mirė J. Basanavičius ir kai jis buvo pašarvotas Katedroje, lenkai lietuviams leido lai-

kyti lietuviškas pamaldas. 1929 m. kelias savaites mūsų namuose buvo apsistojęs iš Tilžės paskaitų skaityti atvykęs Vydūnas. Mūsų namuose dažnai lankydavosi žymus vaistininkas V. Narbutas, P. Karazija, kun. A. Viskantas, kun. V. Zajančkauskas – mano lietuvių kalbos mokytojas gimnazijoje. Nuolat vykdavo meno vakarai, dalyvau-davo solistės A. Patapavičiūtė ir J. Prancūzevičiūtė.

1931 m. motina, Marija ir aš išsikėlėme gyventi į Kauną. Kodėl? Pirma, buvo asmeninių priežasčių. Antra, paveikė didelis nusivylimas lietuvių tarpusavio vaidais, nors materialus gyvenimas buvo neblogas, nes motina, kaip gydytoja, turėjo gerą vardą tarp Vilniaus žydų, lenkų ir gudų. Trečia, į Kauną atvykti skatino giminės, ypač motinos brolis prof. A. Janulaitis. Be Augustino Kaune, Prano Betygaloje, buvo dar brolis kunigas Juozas Nemakščiuose, be to, dar trys broliai buvo ūkininkai apie Šiaulius – Kaliksas, Jurgis, Petras. Motina artimai bendravo su seseria Jono Biliūno našle Julija Janulaityte-Biliūnienė-Matjošaitiene. Marija labai susidraugavo su Meile Matjošaityte-Lukšiene.

Po 1931 m. Marijos bendravimas su tėvu tapo retesnis – kai jis su reikalais atvykdavo į Laikinąją sostinę. Dėl lietuvybės darbo, dėl mažumų gynimo lenkai dukart D. Alseiką trėmė iš Vilniaus, darė kratas. Kartą turėjo įsikišti net Tautų Sąjungos sekretoriatas. Lenkai Vilniuje elgėsi brutaliai, pvz., kai nutarė atimti lietuvių gimnazijos pasta-

ta (dabar Muzikos akademija). Mokinukus vaikė, daužė, o gimnazijos inventorių per langus vertė tiesiai į gatvę.

Kaune Marija įstojo į „Aušros“ mergaičių gimnaziją. Ten susibičiuliavo su Rimute Jablonskyte (vėliau dr. Rimantiene), Alena Landsbergyte (vėliau bibliotekininke, pedagoge Karazijiene, gyvenančia Australijoje, V. Landsbergio seserimi), Laima Karazijaite (vėliau Linkevičiene, gydytoja), Janina Kovalskyte (vėliau Pavalkiene), Virgijina Dubaite (prof. V. Dubo dukra, mirusia 1939 m.).

1938 m. sesuo pradeda studijas Kauno Vytauto Didžiojo universitete. Įspūdį jai darė V. Mykolaičio-Putino, J. Ambrazevičiaus, (vėliau Brazaičio, „mes visos gimnazijoje buvom jį įsimylėjusios“), A. Salio, J. Puzino pasakaitos. 1938–1939 m. su archeologu J. Puzinu Marija dalyvavo ardomų priešistorinių kapinynų kasinėjimų darbuose Kaune. 1940 m. rudenį dienoraštyje rašė: *Myliu visus, kurie mane myli... Argi baisu mirti? Viena akimirka – ir nebėr gyvenimo. Kam aš gyvenu, jeigu ne žmonėms.*

Kai Marija dirbdavo, tai nenorėdavo, kad ją kas trukdytų. Pateiksiu pavyzdį iš Kauno laikų. Kartą sėdėjome kartu kambaryje, ji buvo įsikniaubusi į kažkokią mokslo knygą, skaitė labai įsigilinsi. Motina tuo metu buvo nesveika, sirguliavo. Ji virtuvėje tvarkė indus. Aš priėjau prie sesers ir pasakiau, kad ji padėtų. O ji atsakė, kad skaito labai svarbią knygą ir nieko nedarysianti. Atsimenu, aš tada buvau labai įpykęs, bet Marija laikėsi savo.

Beje, gyvendama Kaune Marija su motina miegojo viename kambaryje, o aš turėjau atskirą. Ji man pavydėjo to kambariuko, nes norėjo nepriklausomiau jaustis. Kai išvažiauvau dirbti į Lietuvos pasiuntinybę Varšuvoje, reikalas išsispredė savaime.

Marija 1940 m. tęsė studijas atgaivintame Vilniaus universitete, o po poros mėnesių ji jau dalyvavo tautosakos rinkimo ekspedicijose Dzūkijoje ir Vilniaus krašte: Švenčionių, Adučiškio, Mielagėnų, Tverėčiaus, Ceikinių, Nočios, Rodūnios, Valkininkų ir kitose apylinkėse. Be to, buvo apklausiami Vilniun pasitraukę pabėgėliai lietuviai ir gudai iš rusams atitekusių sričių. Kaip sužinojau, šiuo metu Lietuvių literatūros ir tautosakos rankraštyne, pasak vedėjo P. Krikščiūno, saugomi du Marijos sudaryti rinkiniai, įregistruoti 1940 09 04 data. Šiuose jos rinkiniuose (LTR 2374 ir LTR 2375) sudėti atitinkamai 386 ir 178 tautosakos vienetai, iš viso 564.

Neskelbtame studentės darbe „Vilniaus krašto lietuvių būdo bruožai gyvenime ir tautosakoje“ ji rašė: *Šiaurės rytuose nuo Vilniaus susiduriame su stebuklingai lietuviškomis vietomis. [...] Atsidūręs šiame krašte tik stebies, susijaudini, virsti sentimentalistu. Kai užlipi ant aukšto kalno ir žvilgtleri į laisvosios Lietuvos miškus, ežerus, rodos, nepastebi jokio skirtumo ir pripažįsti, kad Švenčionių apskritis visai tokia kaip Utenos, Zarasų. Tačiau žmonės kitokie... Šitų vilniečių charakterio pagrinde glūdi grynai aukštaitiški bruo-*

žai: atvirumas, nuoširdumas, paprastumas, stipresni santykiai su gamta, didesnis bendruomeniškumas, švelnumas.

1940 m. kartu su Marija į Vilnių atvyko R. Jablonskytė, A. Landsbergytė, be to, ji atnaujino pažintį su archeologais Regina Volkaite-Kulikauskiene ir jos vyru. Tų metų rudenį dienoraštyje rašė: *Turiu ypatingą norą susipažinti su Lietuvos istorija – vienerius metus skiriu istorijos dalykams ir baltų klausimui – visai Lietuvos proistorei ir istorijai iki dabartinių laikų.*

1942 m., prieš gaudama diplomą, rašė mamai į Kauną: *Visų svarbiausia yra tai, kad aš esu baisiausiai patenkinta savo darbo sritimi, turbūt tai mano tikrasis pašaukimas. Nereikia jau daugiau blaškytis, man aišku, ko aš noriu, ir dar didesnė laimė, kai tam kelyje nesu visiškai vienišumo paukštis. O jau birželio mėnesį, turėdama diplomą rankose, vėl rašo motinai: Tavo vaikas jau baigė aukštuosius mokslus! Kokia keista dabar mano savijauta! Nei džiaugiuos, nei verkiu, dar kažkaip netikiu... [...] Žodžiu, baigta. Baigta mano pati gražiausioji, pati lemtingiausioji, pati darbingiausioji mano gyvenimo dalis. Pasiekiau laimę. Kaip aš bijau, kad aš gal ir neturėsiu teisės jos išlaikyti.*

Nuojautos neapgauna. 1944 m. liepą su vyru ir metučių dukrele Danute leidžiasi pasroviui Nemunu į Žemaitiją, trumpam, dviem mėnesiams, stabteli vyro tėviškėje Tauragės apskrityje ir rugsėjo 15-ąją – į Rytprūsius.

Iki 1949 m. pragyveno Austrijoje ir Vokietijoje. 1946 m. Tiubingeno Eberhardo Karolio universitete apgynė doktoratą „Laidosena Lietuvoje priešistoriniais laikais“. Vėliau, jau Amerikoje, jis palengvino jai kelią į didįjį mokslą. Tiubingene palaikė artimus ryšius su žinomu istoriku Zenonu Ivinskiu. Jie gyveno greta, susitikę daug vaikščiodavo kartu, diskutuodavo, kol Z. Ivinskis išvažiavo į Vatikano archyvus rinkti istorinės medžiagos. Jam daug kas siūlė ir kvietė vykti už Atlanto, bet Z. Ivinskis ir A. Maceina griežtai atsisakė palikti Europą, nes žinojo, kad svarbieji šaltiniai, visas kultūros paveldas yra čia... O su Marija išėjo priešingai, ji kaip tik Amerikoje rado sau labai daug galimybių kaip Rytų Europos archeologijos žinovė – atsiskleidė jos erudicija, kalbų mokėjimas (šaltiniais naudotis galėjo 25 kalbomis). Iš pradžių sunkiai vertėsi, dirbo dirbtuvėje – lupo apelsinus, viešbutyje tvarkė kambarius. Kokį pusmetį taip gyveno, kol tvirtai pasiryžo skverbtis į Harvardo universitetą, kuris buvo netoli Bostono. Iš pradžių Harvarde dirbo pusvelčiui, gaudama vertimų... 1958 m. laiške ji rašo: *Mano žemė – Europa ir vis vienoje dar skraidysiu... Čia, universitete (Harvarde), 6 milijonai knygų. Jos man padėjo išeiti į pasaulį ir ta aplinka, kad galiu žiūrėti iš tolesnės perspektyvos. Reikia būti toliau ir aukščiau, kad galėtum sintezuoti, kad galėtum pastebėti kitų ribotumą.*

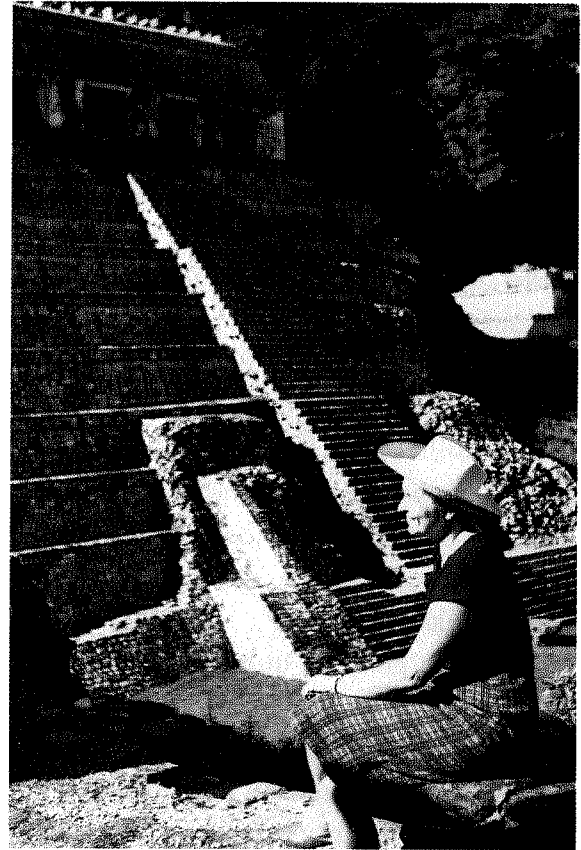
Nuo 1944 iki 1959 m. Marija su motina, likusia viena Lietuvoje, jokio ryšio neturėjo. Dar iki pasitraukimo

buvo nusistovėję nuoširdūs dukters ir motinos santykiai. Abi nežmoniškai kamavo ilgesys... Tokio ilgesio, pvz., neįtvėrė jos vyro Jurgio Gimbuto motina. Likusi viena be vaikų Lietuvoje, penkerius metus taip vargo ir ilgėjosi, kol nutarė jėga prasiveržti per lenkų ir vokiečių sienas pačiu stalinizmo siautėjimo laiku. Ji išpardavė visus savo daiktus ir vis eidavo prie garvežių mašinistų, siūlydavo jiems aukso, kad šie paslėptų ją tarp anglių. Galop ji šitaip atsidūrė Vakarų Vokietijoje.

1959 m. Lietuvą pradėjo pasiekti Marijos laišakai. Ji panaudojo tam tikrą konspiraciją, kad nebūtų pakenkta motinai. Sesuo nutarė pasirašinėti ne Marija, bet Sule. Aš gavau merginos vardą – tapau Viktorute. Kodėl Sule? Nes namo, kuriame Marija gyveno, savininkas buvo Sullivanas.

1960 m. ji lankėsi Pietų Meksikoje, ties Gvatemala, džiuanglese, tyrinėjo majų paminklus – šventyklas. Motinai rašė: *Apskritai mokslininkas negali sustoti, visą laiką reikia riedėti, ypač tokioj srity kaip mano, kur kasdien atsiranda naujienu, ir dirbant tokioj institucijoj, kur privalu būti maždaug pasauline garsenybe.*

1960 m. pirmą pusmetį sesuo dėjo pastangas pirmą kartą pakliūti į Lietuvą, aplankyti 16 metų nematytą motiną. Birželio mėnesį gavusi stipendiją tyrinėjimo darbams Europoje, skaitė pranešimus Atėnuose, Sofijoje, Belgrade ir kitur, atvyko į Maskvą, kur jos laukė ne tik

Marija Gimbutienė pietinėje Meksikos dalyje, Jukatano pusiasalyje, Palenkėje prie majų šventyklos.

bibliotekos, susitikimai su archeologais, bet... ir ten atvykusi susitikti motina. Vėliau Marijai pavyko pabūti 10 dienų Vilniuje ir Kaune.

Grįžusi iš kelionės ji susitiko su „Draugo“ dienraščio vienu iš redaktorių kun. J. Prunskiu. Jis plačiai atpasakojo jos įspūdžius iš Vilniaus, nenurodydamas pavardės, tik pažymėdamas – *svarbus pranešimas neseniai lankiusio Lietuva*. Tas Marijos pranešimas paskelbtas pirmajame puslapyje su antrašte „Okupuotos Lietuvos žmonės siunčia SOS šauksmą“. Mažesnė antraštė skelbė – „Nauja rusifikacijos banga okupuotoje Lietuvoje“. Tik po 1990 m. paaiškėjo informacijos autorystė – universiteto M. Gimbutienės fonde atsirado minėto pokalbio tekstas, rašytas mašinėle. Viešai Lietuvoje apie tai prabilo M. Lukšienė.

1963 m. pradėjusi dirbti Kalifornijos universitete, Marija pasiekia mokslininkės brandą. 1966 m. jos pastangomis Kalifornijos universitete buvo surengta lietuvių liaudies meno paroda. Ji sulaukė didelio susidomėjimo. Bet... dalis lietuvių parodos nelankė... 1967 m. motinai rašytame laiške yra tokios eilutės: ... *iš savo tautiečių per daug tikiesi. Daug kas ignoravo, kadangi aš esu „kollaborantė“, atseit buvau Lietuvoje ir „priimu dovanas“, bet su pakvaišeliais nėr ko prasidėti.*

Marija iš viso lankėsi Lietuvoje 10 kartų. Ir vis kartodavo: *ilgiuosi Lietuvos... iš naujo prisirišau prie savo žemės.*

Kai 1993 m. paskutinį kartą atvažiavo į Lietuvą, jau buvo sunki ligonė, bet taip elgėsi, taip šypsojosi, kad niekas to nė neįtarė. Kai kažkas jos paklausė apie kūrybos ateitį, ji atsakė, kad planų turinti, tik dėl tam tikrų priežasčių kažin ar juos įgyvendinsianti...

Po šios viešnagės ji kartu su biografė Joana Marler vyko į Vysbadeną, kur buvo suorganizuota didžiulė „Deivės kalbos“ paroda. Kai mes ją oro uoste išlydėjome, pamatėme, kad tuo pačiu lėktuvu skrenda ir Vytautas Landsbergis su žmona. Sakėme, gerai, turės lietuvišką kompaniją. Netrukus birželio 26 d. datuotame atviruke Marija rašė: *Sveiki. Atskridome puikiausiai ir su taksiu į Vysbadeną. Ten mūsų laukė labai nuoširdžiai Frauen Museum. Paroda įspūdinga, net per keturis aukštus. Mano pavardė visur figūruoja ir pilna citatų iš mano knygų ant sienų. Atsiųsiu informaciją vėliau. Skridome kartu su komp. Balakausku ir Landsbergiais. Vytautas L. sako, kad mano grįžimas būtų labai naudingas Lietuvai. Pamislysime... [...].*

Žinoma, tada dar jautėsi taip, kad gal ir galėjo susigundyti važiuoti į Lietuvą... Amerikoje rudenį jos sveikata smarkiai pablogėjo... Kitais metais grįžo į tėvynę amžinai... Iš oficialaus žmogaus, tokio kaip V. Landsbergis, tada tai buvo pirmas kvietimas. Jai jis atrodė labai svarbus.

Amerikoje šiais metais išėis didžiulė knyga, skirta Marijai Gimbutienei atminti. Joje bus apie 50 žymiausių

pasaulio mokslininkų straipsnių iš 13 šalių vertimai. Sudarymu rūpinasi minėtoji biografė, testamentu literatūrinės dalies vykdytoja J. Marler. Iš lietuvių knygoje bus pateikti A. Butrimo, G. Česnio, V. Kubiliaus, N. Vėliaus straipsniai. Knygos pavadinimas – „Iš protėvių karalystės“*. Beje, Vilniuje Mokslo ir enciklopedijų leidykla žada išleisti pačios Marijos parengtą knygą „Senoji Europa“**.

* Tokia knyga *From Realm of the Ancestors. An anthology on honor of Marija Gimbutas (Iš protėvių karalystės. Antologija Marijai Gimbutienei atminti)* pasirodė JAV 1997 m.

** Marijos Gimbutienės kn. *Senoji Europa* išleista 1996 m. Vilniuje.

VYTAUTO ALSEIKOS INTERVIU SU DONNA READ*

*Ištraukos iš Vytauto Alseikos ir kanadietės režisierės Donnos Read pokalbio (nepanaudoto filme) Lietuvoje 1999 m. vasarą, rengiant dokumentinį filmą apie Mariją Gimbutienę „Signs out of time. The story of archeologist Maria Gimbutas“ („Belaikiai ženklai. Pasakojimas apie archeologę – Mariją Gimbutienę“)***

* Pokalbio ištraukas iš filmo režisierės Donnos Read atsiųstos vaizdajuostės (gavus sutikimą) spaudai parengė Kornelija Jankauskaitė.

** Donnos Read ir Starhawk sukurto filmo premjera įvyko 2003 m. Vankuveryje, Kanadoje. JAV jis buvo parodytas San Franciske, Integralinių studijų institute, taip pat Arlingtone bei Kalifornijos universitete, kur Marija Gimbutienė dėstė daugelį metų. 2004 m. rugsėjį žiūrovai jį stebėjo „Santaros-Šviesos“ suvažiavime, taip pat JAV. Lietuvoje šio filmo premjera įvyko Vildžiūnų namuose, kur įsikūręs Jeruzalės meno centras, simpoziume „Žvilgsnis į Senąją Europą“, skirtame M. Gimbutienės 10-osioms mirties metinėms paminėti, įvykusiame 2004 08 01–30. Šis filmas, kurio pavadinimą galima išversti dar ir „Laiką pralenkę ženklai“, buvo demonstruojamas Lietuvos nacionaliniame muziejuje 2005 01 20. Toks nuetas ligi šiolei filmo kelias per ekranus, praėjus 10 metų po M. Gimbutienės mirties.

Klausimas: *Kodėl, išvykdami iš Lietuvos, ir Marija su šeima, ir jūs pasirinkote būtent Austriją?*

Vyt. Alseika: Visi važiavo į Austriją ar Vokietiją, nes nebuvo kur kitur važiuoti. Skandinavijos kraštus pasiekti galėjai tik per vandenį arba reikėjo keliauti per visą Vokietiją, o tuo metu vyko karas, sudėtinga, nesaugu. Važiuoti į Latviją ar į Estiją taip pat nebuvo prasmės, nes kiekvienas suprato: jei rusai nukariaus Lietuvą, bus nukariauta ir Latvija su Estija, juo labiau Baltarusija. Beliko vienintelė šalis – Vokietija, arba kas norėjo, galėjo važiuoti į Vieną, kuri nuo 1938 m. buvo okupuota Vokietijos. Taigi mes pasirinkom Vieną. Vienoj mūsų keliai išsiskyrė. Sužinojau, kad iš Lietuvos atvykęs Vladas Merkys buria iš lietuvių darbininkų bendrovę. Šį darbą jis buvo pradėjęs dar tėvynėje, taigi ir J. Gimbutas, išvykdamas iš Lietuvos, per jo firmą buvo gavęs

leidimą dirbti Vokietijoje arba Austrijoje. Kaip pastarosios darbuotojas ir aš išvykau Šveicarijos link, į ramų pasienio Austrijos miestelį. Per tą laiką su Marija susirašinėjom laiškais. [...]

Marija pradėjo domėtis studijomis Vienos universitete ir tapo laisvąja klausytoja. [...] Marija žinojo, kad Vienoje ilgai neužsibus, nes artėja frontas ir vėl reiks bėgti. Paskui jie persikėlė į Tiubingoną, kur Marija tęsė studijas universitete. Kai juos tenai suradau, apsigyvenom netoliese. [...] Ji labai rimtai ėmė rengtis savo doktoratui, apgynė jį ir tapo filosofijos daktare. Po metų pasirodė jos knyga. Gali kilti klausimas, kodėl taip nesunkiai viskas įvykdoma? Buvo dvi priežastys: viena, kad jos tema buvo apie laidojimo papročius Lietuvoje priešistoriniais laikais – ta tema buvo jos diplominis darbas. Jinai jį išvertė į vokiečių kalbą ir pateikė kaip būsimą doktorato darbą. O rengdama naudojosi įvairiomis mokslo sritimis – mitologija, lyginamąja kalbotyra, antropologija, senąja lietuvių religija. Antra priežastis ta, kad Tiubingeno lietuviai sužinojo, jog prancūzų štabui, kuris buvo įsikūręs Baden Badene ir nuo kurio priklausė lietuvių likimas, vadovauja ne kas kitas, o būtent buvęs Vytauto Didžiojo universiteto profesorius Raymond'as Szmittleinas [Raimondas Šmitleinas]. Jo rankose buvo ir kultūros reikalai: jei kas norėjo leisti laikraštį ar išspausdinti knygą, surengti susirinkimą, jis visiems nesunkiai duodavo leidimą. Štai šis

Brolis ir sesuo. Vytauto Alseikos bute Vilniuje 1993 m. A. Tarvydo nuotr.

ponas R. Szmittleinas, tikras prancūzas, vedęs, rodos, lietuvaite, buvo nepaprastai prijaučiantis lietuvių kultūros reikalams.

Klausimas: Kokie buvo jūsų, kaip brolio, santykiai su Marija?

Vyt. Alseika. Kalbėdamas apie savo santykius su Marija turiu pasakyti, kad Marija tuo metu daug dir-

bo ir rengėsi egzaminams į Tiubingeno universitetą, o per tą laiką sugebėjo nuvykti į Heidelbergą ir Frankfurtą Vokietijoje. Jų universitetuose jina galėjo pasitobulinti žinias.

Ypač mus siejo menas. Kodėl būtent jis? Ji nuo pat vaikystės mėgo meną. Jau dešimties metų gerai skambino pianinu. Tiubingenas tuo metu buvo prancūzų meno centras (nes miestas buvo prancūzų zonoje), ir daug kas čia atvažiuodavo gastroliuoti, pvz., simfoniniai orkestrai ir solistai iš Paryžiaus ir kt. Ir gerai prisimenu, kad dukart per mėnesį (jei ne dažniau) eidavome klausytis į universiteto salę simfoninių orkestrų: ir vokiečių, ir prancūzų, ir iš kitų šalių. Aš užeidavau pas Gimbutus, mes vaikštinėdavom po miestą; aptarinėdavom, kaip prasimanyti daugiau pinigų, kaip gyventi, kaip gauti maisto. Tai buvo laikas, kai pabėgėliai iš šalpos organizacijų gaudavo dovanų: šiek tiek maisto, o svarbiausia – cigarečių ir šokolado. O cigaretės buvo amerikietiškos „Camel“. Už vieną cigaretę vokiečiai mokėdavo apie 300 RM ir daugiau. Kai nutariau ieškoti pusseserės Meilės Lukšienės brolio Sauliaus ir aplankyti mūsų pabėgėlius Vokietijoje, „išleidau“ tam tik vieną pakelį cigarečių, o nuvažiauvau nuo Vokietijos pietų iki pat Danijos.

Tuo metu, 1946 m., Amerikos prezidentas H. Tru-
menas išleido specialų įstatymą, numatantį įsileisti tam tikrą skaičių pabėgėlių į Ameriką. Bet negalėjai tiesiai vykti į JAV. Reikėjo rasti giminę ar pažįstamą, kuris apsiimtų

atvykėlių globoti, maitinti ir ieškoti šioje šalyje darbo. Tokių žmogų Gimbutai surado. Tai buvo buvęs diplomatas Petras Vileišis, dabartinio Lietuvos Seimo nario Kazio Bobelio giminė. Prasadėjo pasirengimas kelionei į Ameriką. [...]

Mus visus paėmė Amerikos karo laivai, be patogumų. Vienoje patalpoje teko miegoti dviem trimis šimtams žmonių. Bet kelionė buvo nemokama. [...]

Vėliau, Amerikoje, kai tik atvykdavau į Bostoną, visados pas juos apsistodavau. Kalbėdavomės apie gyvenimo sąlygas ir darbą. [...]

K l a u s i m a s : Jūsų paties nuomone (ne kieno nors kito, ne akademiky, bet kaip brolio), kokią įtaką Marijos mokslas turėjo Lietuvai, pasauliui?

V y t . A l s e i k a . Visas jos gyvenimas – moksliniai darbai. Kai atsidūrė Amerikoje, viena po kitos išspaudos išėjo jos knygos. Radosi vis daugiau jos straipsnių vokiečių, amerikiečių, anglų, lenkų spaudoje. Įsitikinau, kad ji yra nepaprastas žmogus, nepaprasto darbštumo. Jos pilkapių, baltų teorijos sukėlė susidomėjimą visoje Amerikoje, o ypač Lietuvoje. O juk tada Lietuvoje žmonės neturėjo galimybės gauti jos knygų, tad jos veikalai buvo perrašomi ranka ir platinami.

O kalbant apie platųjį pasaulį, tai jos įtaka yra tokia didelė, kad net kontroversiška. Tai įrodymas, kad ji ėjo

teisingu keliu, kad jai sekėsi ir kad ji būtų dar daugiau pasiekusi, jei ne jos mirtis 1994 m. vasario 2 dieną. [...]

Klausimas: Kaip jūs jaučiatės būdamas Marijos broliu?

Vyt. Alsėika. Pirmiausia – tai pasididžiavimas. Žinoma, atsirado jis ne iš karto. Turbūt tada, kai ji, perkopusi 30 metų, pradėjo savo karjerą Harvardo Peabody [Pibodi] muziejuje, kai netrukus pasirodė jos pirmosios knygos „Rytų Europos priešistorė“, „Senovinė simbolika lietuvių liaudies mene“. Kai suvokiau, kad jos laukia graži ateitis, kad jinai daug pasieks. Ir tada jau kilo pasididžiavimo jausmas. [...]

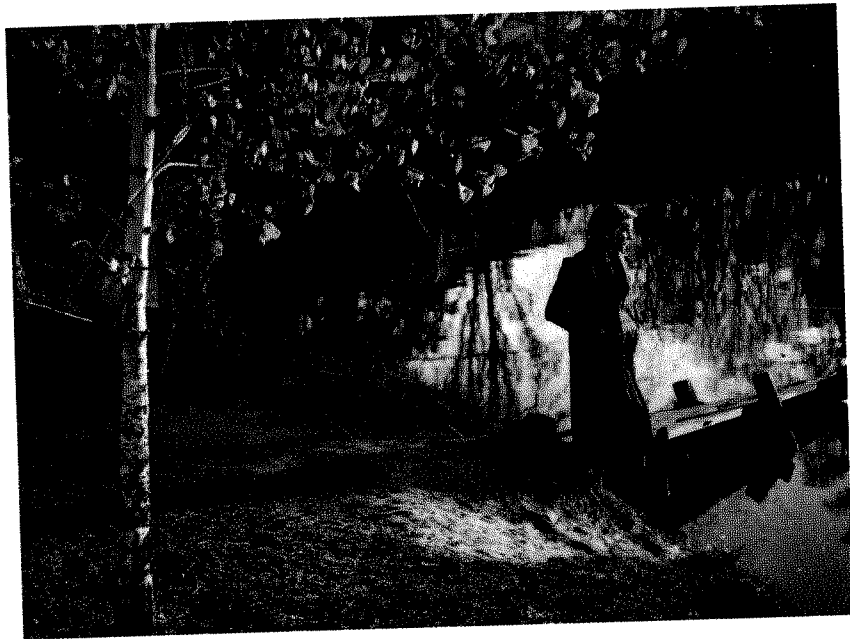
Vėliau, jai mirus, aš, kaip brolis, privalėjau rūpintis jos reikalais. Todėl pradėjau bendrauti su Joana Marler – Marijos knygų redaktore ir biografe, o pagal testamentą – ir literatūrinio palikimo vykdytoja. Jos rankose liko Marijos rankraščiai, knygos. Tada prasidėjo mano darbas Vilniuje ieškant kitų jos rankraščių, fotografijų, straipsnių. Per penkerius metus visais šiais klausimais esu parašęs Joana Marler 150 laiškų anglų kalba, Joana Marler tuo metu rengė antologiją apie M. Gimbutienę „From Realm of the Ancestors“. Jai buvo labai svarbi Marijos straipsnių bibliografija, ir aš jai siunčiau visus man žinamus duomenis.

Pradėtas darbas tebesitęsia: vyksta Marijos Gimbutienės minėjimai, ateina dienraščių redaktoriai, prašo tai biografijos, tai nuotraukų. [...] Mano pareiga atlikti šiuos darbus Marijos atminimui.

2004 m. lapkritis

ATOSTOGŲ KELIONĖS, VILNIUS*

Jurgis Gimbutas

Marija Alseikaitė 1937 m.

1937 m. daktarė Veronika Alseikienė nusipirko naują „Mercedes Benz“ automobilį. Leido man išmokti vairuoti ir vežti ją su kitomis keleivėmis į Vilnių. Lydėjom liepos 5 d. mirusio inžinieriaus Vytauto Vileišio karstą laidoti Rasų kapinėse. Kartu važiavo Marytė, Veronikos sesuo dantų gydytoja Julija Biliūnienė-Matjošaitienė ir dar kažkas. Šešių automobilių virtinė riedėjo tiesiai pro demarkacijos sieną su specialiu leidimu, nes normalaus susisiekimo su Lenkijos okupuotu Vilniū dar nebuvo. Palaidojo Vileišį kriptoje, greta Vytauto tėvo inžinieriaus Petro Vileišio. [...] Sustojom nakvynei Jeruzalimkoje [Jeruzalėje] prie Vilniaus pas Krutulius, buvu-

* Čia skelbiamas kupiūruotas (išimtos tos dalys, kurios nesusijusios su M. Alseikaitės-Gimbutienės gyvenimu) tekstas iš Jurgio Gimbuto rankraščio „Šeimos praeitis ir mano dienoraštinė autobiografija“, Arlington, Massachusetts, 1992, I d., 1 kn., p. 133–146 (VUB RS, f. 238–295). Šios ir visų toliau spausdinamų J. Gimbuto prisiminimų teksto dalių kalba, išskyrus vieną kitą dalyką, netaisyta.

sioje Alseikų sodyboje. Pirmą kartą apžiūrėjau Vilniaus miestą.

1938 m. vasarą keliavom tuo automobiliu su Maryte, jos mama, mano seseria su sužadėtiniu Aleksu į Žemaitiją – Plungę, Palangą, Nidą. Čia į smėlį įklimpusią mašiną teko ištraukti su pora arklių. [...]

1938 m. buvau laisvesnis, nes nedirbau prie statybų. Mudu su Maryte pakeliavom po Aukštaitijos ežerus, apsilankėm Vilniuje, pėsčiomis apėjome daug kaimų Švenčionių apskrityje. Užmezgus prievartinius santykius su Lenkija, galima buvo gauti vizas. Baidarę ir palapinę nusigabenom traukiniu į Saldutiškį. Iš Saldutiškio baidarė keliavom ežerais ir juos jungiančiais upeliais iki Žeimenos upės jau kitapus demarkacinės linijos (Lietuvos siena su okupuotu Vilniaus kraštu). Čia Lenkijos pasienio policija paėmė mano fotoaparata ir pažadėjo grąžinti Vilniuje. Plaukiant Žeimena žemyn, prakiuro baidarė, užkliuvusi už kokio mieto. Negilu, tai tuoj pat išbridom į krantą, užsilopėm ir plaukėm toliau. Pagalvojau dabar, kaip neatsargiai elgiausi: nemokėdamas plaukti ir neturėdamas gelbėjimosi juostos, plaukiau skersai didelius ir gilius ežerus. Marytė – gera plaukikė, o man beliktų griebtis baidarės irklo... Nerimi pasiekėme Jeruzalimkos apylinkę, kur galėjome paatostogauti buvusiam Alseikų ūkelyje, tada pas Krutulius. [...]

Liepos 23 d. leidomės kiton kelionėn: traukiniu iš Vilniaus į Švenčionis ir pėsčiomis po lietuviškus kaimus. Fo-

toaparata atgavau, fotografavau būdingus kaimo pastatus. Tas nuotraukas vėliau panaudojau Vokietijoje. [...]

Su kuprinėmis ant pečių ir žemėlapiu rankoje pasileidom smėlėtais vieškeliais į šiaurę. Sustojom Ančinų kaime prie Ilgio ežerėlio. Pasiklausėm lietuviškų mergaitiškų dainų ir 12-os stygų cimbolų. Čia moterys kerta rugius ar vasarojų su riestais pjautuvais ir čia pat suriša. Valtele aplankėm Aidukų kaimą. Dailidės Gaidamavičiaus seklyčioje kabo Vytauto Didžiojo portretas, o jo patefonas groja Lietuvos kariūnų įdainuotas kariškas dainas. Tuose kaimuose mudu buvom pirmieji svečiai iš „Nepriklausomos“, kaip jie sako. Ceikinių bažnytkaimyje aplankėm kun. Varanavičių, kilusį iš Žemaitijos. Jo klebonijoje ant sienos – Lietuvos Vytis. Jis čia blaivybės apaštalas, gerokai sumažinęs samagono apyvartą. Toliau ėjom pro Akmeniškių, Rubelnykų kaimus ir Paringio bažnytkaimį (su lietuvišku kooperatyvu). Daugeliškio miestelyje fotografavau gražiausią mano matytą medinę bažnyčią su drožiniais. Tame miestuke buvo pieninė ir iškaba „Gerovė“, kur dirbo apie 20 žmonių.

Kalbėjo mums žmonės, kad visi buvo verčiami aukoti pinigų ir metalų bei gumos atliekų Lenkijos ginklų fondui. Nenujautė jie tada, kad po pusantro mėnesio visa Lenkija bus kariškai sutriuškinta. Dar stabtelėjome Kalvasėlio sodžiuje, užkopėm į Užušilio (Budos) kalvą, iš kurios matoma 17 ežerų ir Nepriklausoma Lietuva. Iš Igna-

Marija Alseikaitė Švenčionių apylinkėse renka etnografinę medžiagą. Apie 1938 m.

linos grįžom į Vilnių traukiniu. Per tas tris dienas suvaikščiojom neskubėdami apie 80 km. Tai buvo mano pirmasis susipažinimas iš arčiau su Lietuvos kaimais, nes anksčiau nei Žemaitijoje, nei kitur panašių žygių nebuvau atlikęs.

Iš Vilniaus nuskridom „Lot“ keleiviniu lėktuvu į Varšuvą, kur Marytės brolis Vytautas tarnavo Lietuvos pasiuntinybėje. Tris dienas pasižvalgę grįžom į Vilnių traukiniu, o iš ten į Kauną vėl „Lot“ lėktuvu – tik pakilo tuoj ir nutūpė Kaune. [...] Tą vasarą dar skridom su Maryte mažiuku Lietuvos keleiviniu lėktuvu „Darius“ iš Kauno į Paežerį.

Tą pačią 1939 m. vasarą pasivažinėjom ir Alseikų automobiliu dviese su Maryte: į Paežerį pas mano tetą ir dėdę Šimkevičius, į Anykščius drauge su jos ir mano motinomis. Geras buvo studentiškas gyvenimas, kai nerūpėjo nei pragyvenimo, nei kitokie reikalai. Turiu nuotrauką: ant Puntuko sėdi mano sužadėtinė ir mudviejų motinos.

Prieš Pirmąjį pasaulinį karą pusė Puntuko buvo žemėje, o dabar jau beveik visas išlindęs, nes žemę nukasė. Dar nebuvo Br. Pundziaus skulptūrinio Dariaus ir Girėno bareljefo. [...]

Birželio 6 d. nusipirkom naują baidarę ir mudu su Maryte pasileidom į kelionę vėl aukštaičių ežerais po Vilniaus kraštą. [...] Galiu čia atkurti įdomesnius mudviejų maršruto momentus.

Iš Kauno į Molėtus nuvažiuom autobusu birželio 9, su baidare ant stogo. Žemėlapyje išsižiūrėjom tokį kelią baidarei: Molėtai, Pastovėlio, Sasarčių, Baltųjų Lakajų ežerai, Rašelės upelis, Rašių ežeras, atgal pro Perlenį į Juodųjų Lakajų ežerą, Kertuojos upė, Kertuojų ežeras, Išnaros upė, Išnarų, Vašako, Geloto ir Galonų ežerų virtinė; tada sausuma į Ilgio, Žviernos ežerus, Glyčios upelis, Baluošo, Asvejės ežerai, Dubingiai, Dubingių ežeras, Dubingės upelis ir pagaliau Pabradės miestelis prie Žeimenos upės. [...] Šįsyk nereikėjo niekam atiduoti savo fotoaparato. Sustojom etnografiškai įdo-

miuose kaimuose: Juodiškis, Rudasa, Parašiai, Vaikšteinai (27 sodybos), Inturkės bažnytkaimis. Čia klebonas, senas knygnešys kun. Šlamas, aprodė mums itin vertingą medinę bažnytėlę. Laputėnų kaime susiderėjom su ūkininku Ilgiu (tokia jo pavardė) pavežti mus su baidare 6 km į Ilgio ežerą. Pakeliui – nauji vienkiemiai, papuošti medžio pjaustiniais. Kolokasų kaime matėm naują mūrinę pradžios mokyklą. Stovyklavietei susiradom pušynėlį prie Orliškio kaimo. Birželio 15-tą pamatėm ir išgirdom sovietinius lėktuvus. Nutraukėm kelionę [...] Pabradės miestelyje ir paskubėjome namo į Kauną. [...] Iš tos kelionės parsivežiau nemažai nuotraukų savajam etnografinės statybos rinkiniui.

VILNIUS

[...] Sausio 26 d. Marytė išvažiavo į Vilnių ten gyventi, studijuoti. Kitą dieną aš vėl Vilniuje. Iš Panerių šliaužiam į Vilnių. Neradom gerų kalnelių, bet pažinom apylinkę.

Sausio 28 d. Dar paslidinėjom Sapiegos grioviuose prie Antakalnio. Pietavom slidininkų namuose. Sninga. Eglutės lyg balti grybai. Marytė išvedžiojo mane po tamsius universiteto koridorius. Dar taip neseniai buvom čia, lenkiškame Stepono Batoro universitete, kaip svetimšaliai svečiai. [...]

Rugpjūčio 3–5 d. automobiliu nuvykome į Palangą su Maryte, Vytautu ir jų mama. [...]

Tą vasarą, dirbdamas ir gyvendamas Turniškėse, dažnai nueidavau į Jeruzalimką pas Krutulius, kur paatostogavo ir Marytė.

MANO SUŽADĖTINĖ MARYTĖ*

Jurgis Gimbutas

Mano dienoraštyje ir mano laiškuose Marytei Alseikaitei gana daug prirašyta apie mudviejų draugystę 1937–1940 m. dar Nepriklausomoje Lietuvoje. [...] Jai tada buvo 16–19 metų, o man trejais metais daugiau. Amerikoje sakytų *kids* [vaikai]. Tad čia surašysiu tokias ištraukas, kurios galbūt charakterizuoja tuos jaunuolius ir šiek tiek jų gyventą aplinką. Manieji laišakai liko Kaune, išvažiuojant 1944-aisiais. Mano laiškus jai išsaugojo jos motina ir atidavė po daugelio metų, kai Marija lankėsi Lietuvoje. Josios laišku man niekas neišsaugojo**, tik vieną kitą radau savo dieno-

* Čia skelbiamas kupiūruotas (išimtos tos dalys, kurios nesusijusios su M. Alseikaite-Gimbutiene) tekstas iš Jurgio Gimbuto rankraščio „Šeimos praeitis ir dienoraštinė autobiografija“, Arlington, Massachusetts, 1992; I d., 1 kn., p. 147–169 (VUB RS, f. 238–295). Laužtiniuose skliaustuose pateikiamos paties J. Gimbuto vėliau į tekstą įterptos pastabos (su inicialais J. G.), taip pat šios knygos sudarytojų patikslinimai.

** 1937–1942 m. laiškus Jurgiui Gimbutui išsaugojo Marijos Alseikaitės mama Veronika Alseikienė ir, Marijai viešint Lietuvoje, atidavė jai. M. Gimbutienė 1978 m. perdavė juos (75 laiškus) Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriui. Dalis jų skelbiama šioje knygoje.

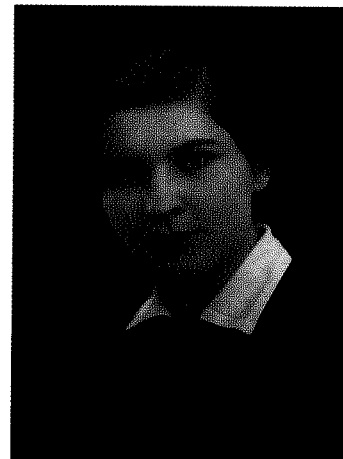
raštyje, kai atgavau jį maždaug prieš penkiolika metų. O gal Marija turi kai ką Topangoje, nes manusius laiškus jinais atsiuntė man iš Topangos (Kalifornijoje) į Arlingtoną neseniai.

Susidomėjau ta aušroje [„Aušros“ gimnazijos gimnaziste] 1937 m. pavasarį. Jinai buvo VII klasėje kartu su mano seserim Aldona, tada vadinta Liale. Marytė turėjo patrauklias duobutes skruostuose. Gyveno gražiam bute Kauno miesto centre, A. Mickevičiaus g. 11a, greta Karininkų ramovės. Jos motina buvo akių gydytoja Veronika Janulaitytė-Alseikienė, našlė. Tėvas – gydytojas Danielius Alseika gyveno Vilniuje, jis mirė prieš metus. Veronikos sesuo dantų gydytoja Julija Biliūnienė-Matjošaitienė turėjo namus K. Donelaičio gatvėje, netoliese. Buvo dar penki broliai Janulaičiai, visi kilę iš Malavėnų kaimo prie Šiaulių: VDU profesorius Augustinas, kanau-ninkas Pranciškus, kitas kunigas ir du ūkininkai. Solidi

lietuviška šeima. Mudviejų su Maryte susirašinėjimas užsimezgė 1937 m. vasarą, kai dirbau studentu praktikančiu Žemaičių plento statyboje prie Ariogalos.

Liepos 19 d., Leščiai: *Maryte! Tavo laiškas mane labai nudžiugino. Aišku, kad daug įdomiau tau keliauti baidare, važinėti į Palangą, gerų draugijų susilaukti ir t. t., nekaip man čia džiuŋglėse vaikštinėti. Aš grįžau iš Paryžiaus 6. VII ir jau 9. VII buvau čia, tarp Babtų ir Ariogalos. [...]* Tarpais prisėdu parugėj paskaityti. *Ką tik perskaičiau Pearl S. Buck „Gerąją žemę“ (vertimą). Atsimenu, kad Tu tą knygą minėjai ir ketinai skaityti anglų kalba. Man labai patiko: ir tas kinų gyvenimas, ir papročiai įdomūs, nežinomi, ir yra įdomių psichologinių momentų bei gyvenimiškų tipų [...]. Turiu prisipažinti, kad nors Tau tik dabar terašau, bet prisimindavau kasdien.*

Rugpjūčio 3 d., Leščiai: *Maryte!* [Atpasakojau komunistų sukeltą streiką statyboje – J. G.] *Gavau iš p. Šimkaus [Algio tėvo, kompozitoriaus – J. G.] įdomią knygą: Franco Werfelio [Franco Verfelio] „Verdi (Roman der Oper)“. Werfel – žinomas austrų psichologas, „Abiturientų dienos“ autorius. Sekmadienį gavau ir paskambinti pianinu. Po trijų mėnesių pertraukos ėjosi sunkokai, bet labai maloniai skambėjo net ir pratimai. Man daug džiaugsmo ir pasididžiavimo suteikia laikraščių straipsniai apie lietuvių dalyvavimą tarptautiniuose kongresuose ir rungtyne. [...]*

Marija Alseikaitė
paskutiniaisiais „Aušros“
mergaičių gimnazijos
mokslo metais,
1938 m. balandis.

Jau anksčiau temsta. Rašau prie žvakės. Sodelyje puikiai kvėpia daugybė žydinčių gėlių, o tolumoje girdėti įvairūs kaimo garsai – dainelės, paukščiai ar kažkokie gyvulėliai, kažkur pamiškėj – piemens ragelis. Nuėjau iš arčiau pasižiūrėti to ragelio – ir pamačiau, kad jis pirktinis, geležinis. Tikėjau rasti originalų, rankų darbo. Iš viso – tos ramios vasaros naktys, vakarų pašvaistės sukelia ne tiek ramybės pojūtį, kiek ilgesį, troškimą kažko miela, gražaus. Laukiu Tavo žodžių. Jurgis.

Rugpjūčio 8 d., Leščiai, į Palangą: *M.! mane nudžiugino Tavo spartumas: antradienį išsiunčiau laišką, o jau ketvirtadienį gavau Tavąjį. Bet aš negaliu pažadėti Tau taip tvarkingai atrašyti [...]. Nuo ryto ėjau su šeimininke ir visu būriu vaikučių grybauti. Buvo vėloka, tai jau kiti nugrybavę*